

SULTAN I. ALÂEDDÎN KEYKUBÂD'DAN SONRA TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İDARESİNDE ORTAYA ÇIKAN OTORİTE ZÂFİYETİ VE EMİR SADEDDİN KÖPEK'İN SELÇUKLU SALTANATINI ELE GEÇİRME TEŞEBBÜSÜ

The Authority Weakness That Appeared in
Anatolian Seljuk Administration Following Sultan 'Alā al-Dīn
Kayqubād I's Death and Amīr Sa'ād al-Dīn Köpek's Attempt for
Seizing the Seljuk Reign

Salim Koca*

Özet

1237 yılında Türkiye Selçuklu tarihinin akışını değiştirecek sürpriz ve olağandışı bir olay meydana gelmiştir. Bu olay şudur: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd, iktidarının en güçlü zamanında yakın çevresi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Bu zehirlenme olayından sorumlu olan devlet adamları ve komutanlar, Keykubâd'ın veliyet adayı olarak gösterdiği ve kendilerinin de biat ettikleri oğlu İzzeddîn Kılıç Arslan'ı değil, öteki oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i tahta çıkarmışlardır. Bu durum, Selçuklu devlet adamlarının ve komutanlarının, Keyhüsrev'in taraftarı ve muhalifi olmak üzere iki rakip gruba ayrılmalarına yol açmıştır. Bu rekabet ortamını kendi lehine değerlendiren emir Sadeddîn Köpek, yeni Sultan Keyhüsrev'i en çok etkileyen ve yönlendiren devlet adamı olarak birden ön plana çıkmıştır. Bundan sonra Sadeddîn Köpek, kendisine rakip olan veya rakip olarak gördüğü devlet adamlarını ve komutanları, Keyhüsrev'in otorite zâfiyetinden yararlanarak, birer birer bertaraf ettiği gibi, geri kalanları da tamamen sindirip Selçuklu idaresi üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuştur. Fakat Sadeddîn Köpek, kendisi için bu başarıyı da yeterli görmemiş, bu defa sultan olma sevdasına kapılmıştır. İki yıl Sadeddîn Köpek'in basit bir âleti ve oyuncuğu olan Sultan Keyhüsrev, tehlike tahtına ve hayatına yönelince, bu muhteris devlet adamını kendi yöntemleriyle bertaraf etmek zorunda kalmıştır (1238). Fakat Keyhüsrev, zayıf bir hükümdar olduğu için Sadeddîn Köpek'in Selçuklu idaresi üzerinde yaptığı tahrifatı tamir edip devleti, babası Sultan Alâeddîn Keykubâd zamanındaki güçlü durumuna kavuşturamamış, sadece geçici ve aldatıcı bir huzur sağlayabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd, Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Emir Sadeddîn Köpek, Sivas valisi Kayır Han, Atabey Şemseddîn Altunapa, Tâceddîn Pervane, Naibü's-Saltanat Kemâleddîn Kamyar, Beylerbeyi Hüsameddîn Kaymerî, Emir Celâleddîn Karatay, Siyaseten Katl, Recm Yöntemi, Melik İzzeddîn Kılıç Arslan, Adiliyye Hatun, Atabey Mübârizeddîn Armağanşâh, Diyârbakır'ın Fethi, Sivas Sübaşısı Hüsameddîn Karaca, Şehnâz Hanım, Kubâdâbâd Sarayı.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, skoca@gazi.edu.tr

Abstract

In the year 1237, a surprising and unusual event occurred that changed the flow of Anatolian Seljuk history: during the most powerful time of his power, Sultan 'Alā al-Dīn Kayqubād I was murdered by poisoning. The statesmen and commanders responsible from this poisoning incident enthroned his other son Giyāth al-Dīn Kaykhusrav instead of his son 'Izz al-Dīn Qilīç Arslan whom Kayqubād had shown as his successor candidate and whom they had pledged allegiance to. This case caused the Seljuk statesmen and commanders to be divided into two rival groups as supporters and opposers of Kaykhusrav. Utilizing this competitive environment for his own favor, the amīr Sa'd al-Dīn Köpek suddenly came into prominence as the statesman that influenced and directed the new Sultan Kaykhusrav the most. Henceforth, using the authority weakness of Kaykhusrav, Sa'd al-Dīn Köpek one-by-one eliminated the statesmen and commanders that were his rivals or those he had seen as such, and totally suppressing the remaining, established a full hegemony over the Seljuk administration. However, Sa'd al-Dīn Köpek did not see this success enough for himself and got into the passion of becoming sultan. Being a simple tool and toy of Sa'd al-Dīn Köpek for two years, Sultan Kaykhusrav had to eliminate this ambitious statesmen with his own methods when the danger turned to his throne and his life (1238). However, because of being a weak ruler, Kaykhusrav could not repair the damage done to the Seljuk administration by Sa'd al-Dīn Köpek and thus, could not restore the state back to the powerful position during the time of his father 'Alā al-Dīn Kayqubād, so he could only provide a temporary and deceptive peace.

Key Words: *Sultan 'Alā al-Dīn Kayqubād I, Sultan Giyāth al-Dīn Kaykhusrav I, Amīr Sa'ād al-Dīn Köpek, Qayīr Khan the governor of Sivas, Atabeg Shams al-Dīn Altunapa, Tāc al-Dīn Parvāne, Nāib al-Saltanat Kamāl al-Dīn Kamyār, Beglerbegi Husām al-Dīn Kaymerī, Amīr Jalāl al-Dīn Qaratay, Political Murder, Method of Stoning, Malik 'Izz al-Dīn Qilīç Arslan, 'Adiliyya Khatun, Atabeg Mubāriz al-Dīn Armağanşāh, Conquest of Diyar Bakr, Husām al-Dīn the Sübaşı of Sivas, Lady Shahnāz, the Qubādābād Palace.*

Giriş

Siyasî bir kavram olarak otorite, en kısa şekliyle “*iktidar*”, yani “*devleti idare etme güç ve kudreti*” olarak tanımlanabilir. Siyasî otorite, büyüklü küçüklü hemen hemen her siyasî teşekkülde hükümdarların şahıslarında toplanmış ve daima bir elden yürütülmüştür. Dolayısıyla hükümdarlar, devlet teşkilâtını oluşturan “*saray, hükümet, ordu ve adliye*” gibi dört kurumun da başlıdirlar. Devletin ve teşkilâtın başı olarak onlar, bu kurumlar ile halk üzerinde tam bir emretme hak ve yetkisine sahip olmuşlardır¹. Fakat hükümdarlar, bu hak ve yetkilerini bazen tam olarak kullanmışlar bazen de yeteri kadar kullanamamışlardır. Bu duruma göre,

¹ Türk hükümdarları, sahip oldukları hak ve yetkileri, daima Tanrı bağışığı şeklinde değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla onlar kendilerini, Tanrı'nın yeryüzündeki en yüksek temsilcisi (Zill'ullâhi fi'l-Arz=Allâh'ın Dünya Üzerindeki Gölgesi) olarak görmüşlerdir. İktidarını da Tanrı kudretinin kendilerine bahşettiği hukuka dayanarak kullanmışlardır.

hükümdarların devlet idaresi ve teşkilâtı üzerindeki etki dereceleri göz önüne alınarak, onların iktidarları genellikle “*güçlü otorite ve zayıf otorite*” şeklinde değerlendirilmiştir. Bunlardan güçlü otoritelerin idaresinde devlet kurumlarının işleyişinde tam bir düzen ve disiplin hâkim olurken, zayıf otoritelerin idaresinde de genellikle siyasî mücadeleler ve iç karışıklıklar hüküm sürmüştür. Bunun sonucu da, zayıf bir otoritenin idaresindeki ülkenin, genellikle kendisinden daha güçlü bir otoritenin hâkimiyeti altına düşmesi ile devletin ve teşkilâtın çökmesi şeklinde kendisini göstermiştir.

Ortaçağ Türk-İslâm hükümdarları, devletlerinin ve ülkelerinin bir kısmını doğrudan, diğer kısmını da vasıta ile yönetmişlerdir. Doğrudan yönettikleri yerler, merkeze bağlı vilâyetler ve eyaletlerdir. Onlar bu yerlere, idarecileri merkezden ve kendi iradeleriyle atayarak, doğrudan hükmetmişlerdir. Vasıta ile yönettikleri yerler ise, hanedan üyelerinin idaresine bırakılan bölgeler² ile yabancı soydan ve kültürden tâbi (vassal) hükümdarların idaresindeki bölgelerdir. Onlar bu yerlere de dolaylı olarak hükmetmişlerdir.

Türk-İslâm hükümdarları, devleti hanedan ailesinin ortak mülkü sayan anlayışa göre, diğer hanedan üyelerinin idarelerine ülkelerinin bir şehri veya bölgesini vererek (ülüş), iktidarlarını onlarla bir bakıma paylaşma yoluna gitmişlerdir. Bu uygulama, hanedan üyelerinin devletin başındaki hükümdarların yüksek otoritesini tanıdığı, kendileriyle uyumlu ve işbirliği içinde bulunduğu ve itaatsizlik anlamına gelebilecek her türlü davranıştan ve hareketten özenle kaçındığı sürece geçerliliğini korumuştur. Aksi takdirde devletin başındaki hükümdarlar, kendilerine rakip olan veya kendileriyle bağımsızlık ve iktidar mücadelesine girişen bütün hanedan üyelerini ya ortadan kaldırmışlar ya da hapse koymak veya sürgüne göndermek suretiyle onları etkisiz hâle getirerek, ülkelerinde otoritelerini sağlamışlar ve iktidarını güvenlik altına almışlardır³.

Öte yandan bazı devlet adamları ve komutanlar tarafından da hükümdarların otoritesine zaman zaman muhâlefet edildiği ve hatta onların

² Türkiye Selçuklu sultanları, hanedan üyelerini iki şekilde görevlendirmişlerdir. Bunlardan biri bölgenin valisi olarak, diğeri ise vassal hükümdar (melik) olarak görevlendirmedir.

³ Türk hükümdarları, diğer hanedan üyelerini bertaraf etme veya etkisiz hâle getirme faaliyetlerini, genellikle saltanatlarının başında yapmaktaydılar. Çünkü Türk hâkimiyet anlayışı, kendilerine olduğu kadar onlara da aynı hakkı, yani tahta çıkma hakkını tanımaktaydı. Dolayısıyla Türk hükümdarları, diğer hanedan üyelerinin asla ikinci derecede kalmaya razı olmayacaklarını ve haklarının gasp edildiği düşüncesine kapılmak suretiyle her an harekete geçebileceklerini düşünerek, onları daha saltanatlarının başında bertaraf etme veya etkisiz hâle getirme faaliyetine girişiyorlardı.

iktidarını değiştirme gibi teşebbüslerin yapıldığı durumlar da görölmüştür. Böyle durumlarda hükümdarlar, örfi ve İslâmî hukukun kendilerine verdiği hakka ve yetkiye dayanarak, bu devlet adamlarını ve komutanları ya ölüm cezasıyla (siyâset veya siyâseten katl)⁴ bertaraf etmişler ya da hapis ve sürgün gibi cezalarla onları işbaşından uzaklaştırmışlardır. Böylece onlar, mutlak otoritelerini hâkim kılmak suretiyle devlet idaresinin tekrar düzenli, uyumlu ve sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlamışlardır⁵.

Türk hükümdarlarının, kendilerine tâbi olup da yüksek otoritelerini tanıyan yabancı hükümdarlara karşı da tavırları aynı olmuştur. Onlar, tâbilik yükümlölüklerini tam olarak yerine getirdikleri, dış siyasetlerine uygun bir şekilde hareket ettikleri ve yeteri kadar itaatkâr davrandıkları müddetçe, bu tâbi hükümdarların idarelerine ve icraatlarına müdahâle etmemişlerdir. Aksi durumlarda ise, bu hükümdarları ya silâh kuvvetiyle tekrar itaate zorlamışlar ya da onların idarelerine son verip topraklarını ilhâk etmişlerdir.

Türkiye Selçuklu hükümdarları, otoritelerini tam olarak kullandıkları uzun ve parlak bir dönem yaşadıkları gibi, tâbi ve otorite zâfiyeti içinde buldukları bir çöküş ve zillet dönemi de yaşamışlardır. *Bu bakımdan Türkiye Selçuklu tarihini, devletin ve hanedanın tam bağımsız olduğu dönem (1092-1243⁶) ve Moğol hâkimiyetinde bulunduğu dönem (1243-1308) olmak*

⁴ Devletin ve bütün teşkilâtın başı olan Türk hükümdarları, aynı zamanda adâlet teşkilâtının da başıydılar. Şahıslarına, devlete ve topluma karşı suç işleyenler için en büyük yargıç sıfatıyla bizzat yargıda bulunabilirler, çeşitli cezalar verebilirler ve uygulatabilirlerdi. Cezaların en ağırı, bedenî bir ceza olan ölümdü. Türk-İslâm devletlerinde hükümdarların verdikleri ölüm cezasına, “siyâset” veya “siyâseten katl” denmiştir. “Siyâseten katl”, hükümdarın mutlak yetkilerine ve örfeye dayanan bir ceza idi. Örfî hukuk ile İslâm hukukunu bağdaştıran İslâm hukukçuları, bu cezanın İslâm hukukuna da uygun ve meşru bir ceza olduğunu düşünmüşlerdir. Daha doğrusu onlar bu cezanın meşruiyetini “fitne, katilden (öldürme) daha kötüdür” ayetine dayandırmışlardır (Bakara: 191). Türkiye Selçuklu sultanları, iktidar ve saltanatlarının tehdit edilmeleri, devlete isyan, ihanet, düşman ile işbirliği yapma, halka zulümde bulunma, devlet görevini ve yetkisini kötüye kullanma, hanedan üyelerine tecavüz etme, iftirada bulunma, zina, eşkıyalık ve hırsızlık yapma gibi durumlarda “siyâseten katl”, yani ölüm cezası vermişlerdir (Geniş bilgi için bkz. F. Ş. Arık, Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katl, Belleten, LXIII, 236, (1999), s. 43-93).

⁵ Bu hususta somut bir örnek için bkz. Koca, 2009: 25, 1-38.

⁶ Bu döneme Türkiye Selçuklu Devletinin kurucu hükümdarı olan Süleyman-şâh'ın saltanatını dâhil etmek mümkün görünmemektedir: Süleyman-şâh, kardeşi Mansur ile İç Anadolu ve Sakarya havzasının fethini gerçekleştirip kardeşini bertaraf ettikten sonra yeni bir devlet kurmanın ve hanedan üyesi olmanın verdiği hukuka dayanarak hükümdar olmuştur (1078). Başka bir ifade ile o, yeni bir ülke fethetmek ve burada yeni bir teşkilât oluşturmak suretiyle, yani devlet kurucusu olarak tahta çıkmıştır. Fakat ne Süleyman-şâh'ın kendisi tam bağımsız bir hükümdar ne de kurduğu devlet tam bağımsız bir devlet olabilmiştir. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh, bu hükümdarı ve yeni devleti kendisine tâbi (vassal) bir hükümdar ve devlet

üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bu iki dönemi birbirinden ayıran en önemli fark, Selçuklu hanedan üyelerinin iktidara gelişlerinde ve iktidarlarını kullanışlarında görülmüştür. Bunlardan birinci dönemde Selçuklu hanedan üyelerinin iş başına gelişlerinde ve iktidarlarını kullanışlarında iç siyaset şartları, ikinci dönemde ise dış siyaset şartları hâkim ve belirleyici olarak rol oynamıştır. Yine birinci dönemde Selçuklu sultanları, iç ve dış siyasetle ilgili karar ve icraatlarında tam bağımsız birer hükümdar olarak hareket etmişlerdir. Başka bir deyişle onlar, bu dönemde kendilerinin üstünde ve altında iktidarlarını sınırlandıran veya tehdit eden hiçbir güç tanımadıkları gibi idare ve icraatlarında da daima sağlam ve taviz vermez bir tutum içinde olmuşlardır. Devletlerini ve ülkelerini de tam bir otorite ve dirayetle yönetmişlerdir. İkinci dönemde tahta çıkarılan Selçuklu hükümdarlarında ise, bu güç ve vasıf hemen hemen hiç görülmemiştir. Onlar, devrin özelliğine uygun bir şekilde, yani hükmetmekten çok hükmedilen hükümdar olarak tahtta bulunmuşlar ve icraatlarını da metbu' hükümdarın istekleri ve politikaları doğrultusunda yapmak zorunda kalmışlardır.

Devletin ve hanedanın tam bağımsız olduğu dönemde, Türkiye Selçuklu Devletini, kurucu hükümdar Süleyman-şâh (1078-1086) istisna edilecek olursa, sırayla I. Kılıç Arslan (1092-1107), Şahinşâh veya Melikşâh (1110-1116), I. Mesud (1116-1155), II. Kılıç Arslan (1155-1192), I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1192-1196), II. Süleyman-şâh (1196-1204), III. Kılıç Arslan (1204-1205), II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (ikinci defa: 1205-1211), I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220) ve I. Alâeddîn Keykubâd (1220-1237) gibi hükümdarlar idare etmişlerdir. Bu sultanlardan da III. Kılıç Arslan istisna edilirse⁷, her biri kendi devrine kalıcı damgasını vurmuş dirayetli ve muktedir hükümdarlar idi. Devlet adamları ve komutanlar da, bu dönemde Selçuklu sultanlarının bu yüksek otoritelerinin mükemmel bir aracı ve yardımcıları olarak görev yapmışlardır. Fakat Sultan I. Alâeddîn

olarak kabul etmiştir. Süleyman-şâh, iç siyasette tam bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmiş; dış siyasette ise büyük Sultanın metbu'luk iddiasına açıkça karşı çıkamamıştır. Dolayısıyla o, ne "sultan" unvanı alabilmiş ne de kendi adına hutbe okutup para bastırabilmiştir. Tâbi bir hükümdarın metbu' bir hükümdara göstermesi gereken itaati, o da Sultan Melikşâh'a göstermek zorunda kalmıştır. Fakat Süleyman-şâh'ın, 1086 yılında itaatten çıkıp Kuzey Suriye'de Büyük Selçuklu Devletinin vassallarıyla çatışması ve bu çatışmada hayatını kaybetmesi üzerine büyük Sultan Melikşâh tarafından onun tâbilik statüsüne de son verilmiştir. Vassalını cezalandıran Sultan Melikşâh, Anadolu'yu Süleyman-şâh'ın oğullarına vermemiştir. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan (Davut) adlı oğullarını tutsak alıp, devletin merkezinde hapse koymuştur. Anadolu'yu da, arka arkaya gönderdiği ordularla merkeze bağlamak istemiştir (Koca 2003: 53-57).

⁷ III. Kılıç Arslan, tahta çıkarıldığı zaman iktidarın gerektirdiği görevleri ve sorumlulukları yerine getirebilecek durumda değildi, yani 4 veya 5 yaşlarında bir çocuktur.

Keykubâd'ın ölümünden sonra tahta çıkan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in idaresinde büyük bir otorite zâfiyeti başlamıştır (1237). Bu zâfiyet, aynı hükümdarın Köseadağ bozgunundan (1243) sonra başlayan Moğol hâkimiyeti ile tamamen kalıcı hâle gelmiştir. Artık Selçuklu sultanları, Moğol hükümdarlarına tâbi (vassal) birer hükümdar durumuna düşmüşlerdir. Devlet ve ülke de Selçuklu sultanları tarafından değil, Moğol hükümdarları ve onlarla işbirliği hâlinde olan yerli beyler tarafından, kendi arzularına göre idare edilmiştir. Bu yüzden Türkiye Selçuklu hanedanı kendi kaynağında eski gücünü ve saygınlığını tamamen yitirmiştir. Daha da kötüsü Selçuklu hükümdarları, devletin ve ülkenin çıkarlarına göre değil, Moğol hükümdarları ile yerli beylerin politika ve çıkarlarına göre hareket etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla onlar, devleti ve ülkeyi idare etmekten çok, otoritesiz ve sembolik bir şekilde, hiçbir şeye karışmadan, sadece temsil etmekle yetinmişlerdir. Bu durum da Türkiye Selçuklu hanedanının kendi içinde tükenişine kadar devam etmiştir (1308). Türkiye Selçuklu tarihinin yürekler karartan bu dönemi, devletin ve saltanatın çözülmesinin ve çöküşünün tamamen son sahnesini teşkil etmiştir. Burada şu kadarını söyleyelim ki, bu sahne, en sabırlı ve en dayanıklı insanı bile isyan ettirecek derecede kötüydü. Çünkü bütün bu dönem boyunca musibetlerin ve karışıklıkların ardı arkası hiç kesilmemiştir.

Bu kısa girişten sonra Türkiye Selçuklu Devletinin on birinci hükümdarı Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in (1237-1246) şahsından kaynaklanan otorite zâfiyetini ve Moğol hâkimiyeti ile kalıcı hâle gelip kendisinden sonra devletin çöküşüne kadar gittikçe artarak devam edecek olan bu zâfiyetin, iç ve dış politikaya yansıyan ilk etkilerini ele alabiliriz:

1-) Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Vesâyet Altında Başlayan İktidarı

Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın üç oğlundan en büyüğü olan Gıyâseddîn Keyhüsrev, Türkiye Selçuklu tahtına normal şartlar altında çıkarılmış bir hükümdar değildi. O, kendisinin de katıldığı bazı devlet adamlarının tertibi, yani babası Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın zehirlenmesi ve yine babasının veliaht olarak tayin etmiş olduğu kardeşi İzzeddîn Kılıç Arslan'ın da hak ve hukukunun gasp edilmesi sonucunda işbaşına getirilmiş bir hükümdardı⁸. Bu duruma göre, hükümdarlık mevki ona, vesâyet altında, yani bazı devlet adamları ve komutanların destek ve teşebbüsleri sayesinde sağlanmıştı. Bu vesâyeti sağlayanlar, hiç kuşkusuz kendisinden bütün

⁸ Bu hususta geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Koca 2010: 27, s.347-369; Kaymaz 2009: 31 vd.

saltanatı boyunca aynı vesâyetin devamını da isteyeceklerdi. Öte yandan Gıyâseddîn Keyhüsrev, seve seve girmiş olduğu bu vesâyet altından kolayca kurtulacakmış gibi gözükmüyordu. Çünkü o, tahta çıkarıldığında henüz 14 yaşında, yani çocukluk çağını bile aşmış bulunmuyordu. Başka bir deyişle Keyhüsrev, bu sırada, iktidarın gerektirdiği sorumluluğu yerine getirebilecek durumda değildi. Hükmetmekten çok hükmedilmeye, idare etmekten çok idare edilmeye muhtaç bir vaziyeteydi. Oluşum safhasında olan karakteri de son derece zayıf, tutarsız ve dengesizdi. Zekâsı ise, politik meseleleri kavrayabilecek kapasitede değildi. Görev ve sorumluluğunun gerektirdiği idarî ve politik meselelere değil, basit zevklere ve eğlenceye ilgi duymaktaydı. O, özellikle sultan unvanının gerektirdiği otoriteden de yoksundu. Kısaca söylemek gerekirse, bir milletin kendisini idare eden hükümdarda görmek istediği ve beklediği özelliklerden hiçbiri kendisinde yoktu.

Gıyâseddîn Keyhüsrev, kendisiyle işbirliği yapan bazı devlet adamları ve komutanların tertibiyle kolayca Türkiye Selçuklu tahtına oturmuş ise de, onun bundan sonraki işi son derece zor idi. Onun için en büyük tehlike, karakterinden kaynaklanan otorite zâfiyeti idi. Özellikle cinayet işleyen bir ekibin destek ve himayesiyle iktidara gelenler, bu mevkide tutunabilmeleri için kendilerine yardım edenleri ya sıkı bir şekilde kontrol altında tutmak veya bertaraf etmek ya da onlara devamlı diyet ödemek zorundaydılar. Fakat Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in otoritesi, biraz yukarıda belirtildiği gibi, ne bu devlet adamlarına ve komutanlara boyun eğdirebilecek ne de onları bertaraf edebilecek derecede kuvvetli idi. Bu duruma göre, onun bu hususta kendisine yardım eden devlet adamlarının ve komutanların isteklerini yerine getirmekten ve gözlerini doyurmaktan başka çaresi yoktu. Aksi takdirde, cinayet işlemek suretiyle kendisini iktidara taşımış olan bu güç, onu her an iktidarından ve hatta hayatından mahrum edebilirdi.

Gıyâseddîn Keyhüsrev'in önündeki ikinci önemli mesele, devlet adamları ve komutanların kendi aralarında kaçınılmaz görünen hesaplaşması idi. Çünkü Selçuklu devlet adamları ve komutanları, daha önce Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın saltanatı sırasında, Sultanın karar ve icraatını uygun bulanlar ve buna karşı olanlar şeklinde âdeta kendi aralarında iki rakip gruba ayrılmışlardı. Sultan Keykubâd'ın karar ve icraatını uygun bulanlar ve destekleyenler, *Beylerbeyi Kemâleddîn Kamyar*, *Sivas valisi Kayır Han* ve *Hüsâmeddîn Kaymerî* idi. Desteklemeyip karşı olanlar ise, *Atabey Şemseddîn Altunapa*, *Tâceddîn Pervâne*, *Üstâdü'd-dâr Lala Cemâleddîn Ferruh*, *Sadeddîn Köpek* ve *Gürcüoğlu Zahîreddîn* gibi iktidar yetkisine

sahip büyük devlet adamları ve komutanlardı⁹. Bunlardan ikinci grup, ellerini daha çabuk tutup, Sultan Alâeddîn Keykubâd'ı bertaraf etmek suretiyle kendi adayları olan Keyhüsrev'i tahta çıkarmıştı. Birinci grup ise, bu oldu-bittiye önce muhâlefet edip karşı bir hareketle veliaht İzzeddîn Kılıç Arslan'ın hak ve hukukunu savunacakmış gibi göründü ise de, buna cesaret edememişti. Daha doğrusu bu iki grup arasında meydana gelebilecek tehlikeli ve kanlı bir iç çatışma, tecrübeli komutan Kemâleddîn Kamyar'ın basireti ve sağduyusu sayesinde ve tam zamanında önlenmişti. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, bu kriz, muhalif devlet adamları ve komutanların gelip Gıyâseddîn Keyhüsrev'e biat etmeleri, yani diğer devlet adamları ve komutanların kararına katılmalarıyla atlatılabildiği¹⁰. Buna rağmen bu iki grup arasındaki rekabet ve düşmanlık tamamen giderilmiş değildi; için için devam ediyordu.

Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in saltanatının ilk günlerinde, kısa bir süre, fırtına öncesi bir sessizlik ve hareketsizlik yaşandı. Devlet adamları ve komutanların her biri aynı göreve devam ediyordu. Bunlardan hiçbiri görevinden alınmadığı gibi, hiç kimsenin görev yeri de değiştirilmemişti. Fakat bunun böyle sürüp gitmesi, hiç kuşkusuz beklenmiyordu. Çünkü veliaht olmamasına rağmen Keyhüsrev'i iktidara taşıyan taraftar ekibin, kendilerine muhâlefet eden ekibi tasfiye etmesi kaçınılmaz görünüyordu. Fakat yeni sultana taraftar ekipte, Keyhüsrev'i tahta çıkarırken görülen kuvvetli iç dayanışma ve sıkı işbirliği, şimdi görülmüyordu. Muhalif ekip de aynı durumdaydı. Üstelik bunlardaki, eski veliaht İzzeddîn Kılıç Arslan'ı, karşı bir darbe ile tahta çıkarma fikri de pörsümüştü bulunuyordu. Her iki gruba mensup devlet adamları ve komutanlar, tabiri caizse pusuya yatmış bir vaziyette birbirlerinin hareketlerini ve davranışlarını kontrol ediyorlardı. Bu arada onların tek yaptıkları iş, yeni hükümdarın nezdinde mevkilerini ve çıkarlarını koruma ve devam ettirme faaliyetiydi. Bu hususta onlar, yeni Sultana sahte bir saygı ve yakınlık göstermekte âdeta birbiriyle yarış ediyorlardı.

2-) Merhum Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Denge Politikasının Terk Edilmesi ve İlk Tasfiye

⁹ Bu devlet adamları ve komutanlar, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın kararlarına ve icraatına olan muhâlefetlerini, sağlığında Sultana gösterdikleri sahte bir saygı örtüsü altında ustalıkla gizlemişlerdir. Onların bu muhalif tavırları, Sultan Keykubâd'ı zehirleyip yerine oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i tahta çıkarırken açıkça ortaya çıkmıştır.

¹⁰ İbn Bîbî 1956: 465 vd.; 1996: II, 20 vd.; Selçuknâme (İbn Bîbî) 2007: 153; Yazıcızâde 2009: 618 vd.; Müneccimbaşı 2001: II, 80.

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in etrafı, kendisini tahta çıkaran devlet adamları ve komutanlar tarafından çepeçevre sarılmıştı. Bunlardan komutan (emîr) Sadeddîn Köpek, çocuk Sultanı en çok etkileyen ve yönlendiren devlet adamı olarak birden ön plana çıkıvermişti. Onun ne Sultan Keykubâd devrinde ve ne de oğlu Keyhüsrev'in saltanatının başlangıcında hangi mevkide bulunduğu, hangi mevkiye dayandığı ve hangi mevkiden güç aldığı bilinmemektedir. Devrin en ayrıntılı kaynağı olan İbn Bîbî de bu hususta kesin bir şey söyleyememiştir. O, ilk defa, bir tertiple Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın zehirlenmesi ve yerine oğlu Keyhüsrev'in tahta çıkarılması olayında kendisini göstermiş ve yeni Sultanın yakın çevresi arasında ve en ön safta yer almıştı.

Sadeddîn Köpek, insanı daima arkadan vuran sinsi ve tedhişçi bir karakter yapısına sahipti. Devrin kaynağı İbn Bîbî, Sadeddîn Köpek'in adını ilk defa, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd devrinde, bu karakterini yansıtan bir olay vesilesiyle anmıştır¹¹. Onun bu özelliği, asıl bundan sonra Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarında, Türkiye Selçuklu tarihine damgasını vuran iktidar mücadelesinde kendisini gösterecektir. Dolayısıyla Sultan Keyhüsrev'in saltanatı, Sultan ile devlet adamlarının ilişkileri bakımından hiç de umut verici bir dönem olmamıştır. Aksine bu dönem, felaketlerle başlamış, felaketlerle devam etmiş ve felaketlerle sona ermiştir.

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarında Türkiye Selçuklu Devletinin iç politikasını iki esaslı faktör etkilemiş görünmektedir. *Bunlardan biri emîr Sadeddîn Köpek'in iktidar tutkusunun yol açtığı meşum faaliyetler, diğeri ise sosyo-politik bir olay olan "Babaîler ayaklanması"dır.* Burada hemen belirtelim ki, bu iki olay sebep-sonuç ilişkisi bakımından birbirine sıkıca bağlıdır. Çünkü bunlardan ilki hemen hemen ikinci olayın sebep ve gerekçesini oluşturmuştur.

Sadeddîn Köpek, ilk olarak Harezmi beylerinin en büyüğü olan *Kayı Hanı* hedef almakla işe başlamıştır. Bunun sebebini oluşturan olaylar, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd devrine kadar geriye gitmekteydi: Sultan Keykubâd, Yassıçemen savaşında (1230) Harezmişâhlar hükümdarı Celâeddîn Mengüberti'ye, bir daha altından kalkamayacağı ağır bir darbe vurarak ordusunu dağıtmıştı. Sultan, dağılmış olan Harezmişâhlar ordusundan *Kayı Han, Bereket Han, Küçlü Sengüm ve Yılan Boğa* gibi büyük Harezmi beylerini Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetine alarak, onları maiyetleriyle

¹¹ İbn Bîbî 1956: 482; 1996: II, 35 vd.; Selçuknâme 2007: 140; Yazıcızâde 2009: 592; Müneccimbaşı 2001: II, 74.

birlikte Erzincan, Amasya, Larende (Karaman), Niğde gibi Kuzey ve Güney Uçlarındaki şehirlere yerleştirmişti. Her bir beye de bu şehirlerden zengin ıktâ'lar vererek, onları kendisine sıkıca bağlamıştı¹². *Sultan Keykubâd'ın bundan maksadı, ülkesinin savunma sistemini kuvvetlendirmek, özellikle Moğol istilâsına karşı ordusunu Harezmi birlikleriyle takviye etmek ve bu hususta onların gücünden ve tecrübesinden yararlanmaktı. Onun başka bir amacı da iç siyasette Harezmi beylerinin gücüyle yerli beylerin gücünü dengelemek ve kontrol etmektir.* Bunun için Sultan, 1237 yılında Kayseri'de yaptığı büyük toplantıda, Kayır Hanı Erzincan valiliğinden alıp Sivas valiliğine getirerek, yakın çevresini daha da kuvvetlendirmişti. Öte yandan Sultan Keykubâd'ın idaresinde ve himayesinde “yüksek makamlara, itibara, servete, rahata, huzura, mutluluğa ve tam bir güvenliğe kavuşmuş olan” Harezmi beyleri ve birlikleri, Sultanın son zamanlarında onun bütün seferlerine ve savaşlarına katılmışlar ve Türkiye Selçuklu ordularının başarıya ulaşmasında başlıca rol oynamışlardı¹³. Fakat Sultanın bu politikası, itibarlarının ve çıkarlarının zedelendiği kanaatine varan bazı yerli beyleri son derece kıskandırmış ve kızdırmıştı. Bunlar, devletin yüksek makamlarını ve servetlerini, yabancı olarak gördükleri Harezmi beyleriyle paylaşmak istemiyorlardı¹⁴. Üstelik bu devlet adamları ve komutanlar, Sultanın bu davranışından, ileride kendilerinin kolayca tasfiye edilebileceği şeklinde bir reform kokusu da almış bulunuyorlardı. Bu yüzden onlar, menfur bir cinayetle Sultan Keykubâd'ın güçlü otoritesinden kurtulup, gayelerini kolayca gerçekleştirebilecekleri oğlu Keyhüsrev'i tahta çıkarmışlardı. Sadeddîn Köpek'in Harezmi beylerini ilk hedef olarak seçmesinin başlıca sebebi bu idi.

Sadeddîn Köpek'in, Kayır Hanı bertaraf etme hususunda çocuk Sultanı ikna etmesi hiç de zor olmadı. Çünkü o, siyasî faaliyetlerdeki hile ve kurnazlığın Doğu ülkelerinde kullanılan en etkili yöntemlerini çok iyi biliyordu. Üstelik Sadeddîn Köpek, rakibini bertaraf edebilmek için sebep ve bahane bulmakta ve uydurmakta son derece usta ve yetenekli idi. Öte yandan Sultan Keyhüsrev, hükümdar olarak kalmak istiyorsa, kendisini tahta taşıyan ekibin isteklerine uymak ve onları daima memnun etmek zorundaydı. Durum böyle olmasına rağmen Sadeddîn Köpek'in, yine de hayali bir senaryo ile çocuk Sultanı korkutarak, onu ikna etmesi gerekmektedir. Onun, Kayır Hanı

¹² İbn Bîbî, 1956: 429-435; 1996: I, 429-434; Selçuknâme 2007: 139 vd.; Yazıcızâde 2009: 592; Münecimbaşı 2001: II, 74.

¹³ Bu hususta geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. **Koca 2010:**

¹⁴ Yerli beylerin bu durumu, sahip olamadıklarına kin besleyen insanların ruh halini yansıtıyordu. Onlar bu hususta, tabiri caizse, tıpkı oyuncaklarını paylaşmak istemeyen kışkırtıcı çocuklar gibi ilkel bir duygu ve davranış içine girmişlerdir.

bertaraf edebilmek için tasarladığı ve ileri sürdüğü sebep ve gerekçe şu idi: Sadeddîn Köpek, Sultana “*Kayır Han, siz cihan padişahımızın itaatinden ayrılacaktır. Eğer o, bu ülkeden başka bir yere giderse, ordumuzun sayısı ve gücü hakkında bilgi sahibi olduğu için düşmanları devletinize karşı kıskırtacaktır. Beldeleri zor duruma sokacaktır. O zaman saltanatta zayıflama görülecektir*” dedikten sonra “*Onun tutuklanmasının iyi olacağı görüşündeyim. Kayır Han tutuklanırsa, diğer Harezm beylerinin kaçış yolları kapanır. Korkup çekinerek doğru yola girerler ve sizden ayrılmaya kalkışmazlar*” gibi sözlerle bu hususta niyetini ve tavrını açık bir şekilde ortaya koydu¹⁵.

Sadeddîn Köpek'in maksadı, devletin ve saltanatın güvenliğini sağlamak değildi. Çocuk yaşta ve tecrübesiz olan Sultanı kullanarak rakiplerini bertaraf etmek ve Selçuklu idaresi üzerinde tam bir hâkimiyet kurmaktı. Sadeddîn Köpek'in gayesine ulaşabilmek için Sultan Keyhüsrev'e vermiş olduğu bu korku, dirençsiz ve zayıf bir karaktere sahip olan Sultanın üzerinde son derece etkili oldu: Derhal harekete geçen Sultan, Kayır Hanın tutuklanması için bir ferman çıkarttı. Bu ferman hükmüne göre, Kayır Han tutuklanıp Kayseri yakınlarındaki Zamantı (Zemendu=Elbaşı=Pınarbaşı) kalesine kapatıldı. Kısa bir süre sonra da burada öldü; fakat Sadeddîn Köpek'in bu planı, daha ilk adım atılır atılmaz büyük bir tepkiyle karşılandı. Bu haberi duyup, Kayır Han'a yapılan haksızlığı içlerine sindiremeyen bütün Harezm beyleri, aynı âkibetin kendi başlarına gelmesinden korkarak, topluca isyan ettiler. Maiyetleriyle birlikte ıktâ'larını terk edip, kendilerine yapılan haksızlığın kızgınlığı içinde önlerine çıkan şehirleri ve köyleri yağma ve tahrip ederek, Doğu Anadolu Bölgesine yöneldiler¹⁶.

Olayın bu şekilde gelişmesi, hiç kuşkusuz bu öneriyi yapan Sadeddîn Köpek'in aleyhine bir durumdu; fakat o, başarısızlıktan bile kendi lehine yararlanabilecek derecede keskin bir politik zekâyâ sahipti. Bu işin sorumluluğunu üzerine almayan Sadeddîn Köpek, Harezm beylerinin ve birliklerinin ikna edilip geri getirilmesi için onlara yakınlığı ile tanınan ve onlarla iyi ilişkiler içinde olan Kemâleddîn Kâmyar'ı görevlendirdi. Onun bundan amacı, görevinde başarılı olsa da olmasa da, kendisine rakip olarak gördüğü Kâmyar'ı bertaraf edebilmek için bir sebep ve bahane yaratmaktı. Kâmyar, büyük bir Selçuklu birliğinin başında harekete geçerek, Malatya'ya geldi. Harezm beyleri ve birlikleri, bu sırada Arapkir yolundan Fırat nehrine

¹⁵ İbn Bîbî 1956: 468; 1996: II, 23; Selçuknâme 2007: 154; Yazıcızâde 2009: 620; Müneccimbaşı 2001: II, 81.

¹⁶ İbn Bîbî 1956: 468; 1996: II, 23; Selçuknâme 2007: 154; Yazıcızâde 2009: 620 vd.; Müneccimbaşı 2001: II, 81.

ulaşmışlar ve nehri geçmekle meşguldüler. Beylerbeyi Kâmyar, emrindeki Selçuklu birliğini Malatya sübaşısı Seyfüddevle Ertokuş ile Arapkir sübaşısı Şemseddîn Bayram'ın emrine vererek, onları Harezmi beylerine gönderdi. Selçuklu sübaşıları, gösterdikleri büyük gayrete rağmen, Harezmi beylerinin Selçuklu idaresine karşı duydukları güvensizliği ve kızgınlığı giderip, onları geri dönmeye ikna edemediler. Bunun üzerine Selçuklu sübaşıları, bu işi silâh kuvvetiyle yapmak istediler. Bunun için hemen saldırıya geçtiler; fakat Harezmi beyleri, kısa sürede Selçuklu birliklerini bozguna uğrattılar. Şemseddîn Bayram'ı öldürüp Seyfüddevle Ertokuş'u da tutsak aldılar. Bundan sonra Harezmi beyleri ve birlikleri, Güney-Doğu Anadolu bölgesine inerek Harran, Urfa (Ruhâ), Rakka ve Suruç gibi şehirleri ele geçirdiler ve bu yörelere yerleştiler¹⁷.

Öte yandan, yapılacak bir şey kalmadığını gören Kemâleddîn Kâmyar, büyük bir endişe içinde Kayseri'ye dönerek, durumu Sultana arz etti. Bu durum Selçuklu sarayında şok etkisi yaptı. Çünkü Selçuklu birliğinin ağır yenilgisi, komutanlarından birinin ölümü ve diğerinin de tutsak alınması, Türkiye Selçuklu Devletinin ve ordusunun itibarına vurulmuş ağır bir darbe idi. Artık Harezmi beyleri ve birlikleri, Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetinden tamamen çıktıkları gibi devletin de en azılı düşmanı hâline gelmişlerdi. Tarihçi, bu olayın müsebbibi olan Sadeddîn Köpek'i mi, yoksa kendisine kasıtlı olarak verilen görevde başarısızlığa uğrayan Kâmyar'ı mı sorumlu tutacaktır? Hiç kuşkusuz, Kâmyar bu işi tecrübesiz komutanlara bırakmakla görevini biraz savsaklamış gözükmektedir. Fakat Kâmyar, görevini ciddiye almış olsaydı bile bu işte başarılı olabileceği şüpheli idi. Öte yandan bu olaydan en çok sorumlu olan kişi, hiç kuşkusuz Sadeddîn Köpek ile ona inanmış olan Sultan Keyhüsrev idi. Fakat ne Sadeddîn Köpek ne de Sultan bu olayın sorumluluğunu kendi üzerlerine aldılar. Aksine olayın sorumlusunu, kendilerinin dışında ve başka yerlerde aradılar. Bunlardan özellikle Sadeddîn Köpek, suçu, her zamanki kurnazlığı ile Kâmyar'ın beceriksizliğine ve hatta ihanetine bağlayarak, işin içinden sıyrılıp çıktı. Üstelik o, rakip olarak gördüğü Kâmyar'ı görevinden aldıracağı gibi Sultanın gözünden tamamen düşürüp bertaraf edebilmek için de onun hakkında sistemli bir karalama kampanyası başlattı¹⁸.

¹⁷ İbn Bîbî 1956: 469; 1996: II, 23 vd., Selçuknâme 2007: 155; Yazıcızâde 2009: 621 vd.; Müneccimbaşı 2001: II, 82.

¹⁸ İbn Bîbî 1956: 470; 1996: II, 24; Selçuknâme 2007: 155; Yazıcızâde 2009: 622; Müneccimbaşı 2001: II, 82. Beylerbeyilik makamına Kemâleddîn Kâmyar'ın yerine, onun gibi muhalif gruptan olan Hüsâmeddîn Kaymerî getirilmiştir. Kâmyar ise "Saltanat Naibliği" (Naibü's-Saltanat) görevine atanmıştır.

Buraya kadar verilen bilgidan ve yapılan değerlendirmeden çıkarılması gereken sonuç şudur: Lâyık olmadığı bir mevkie getirilmiş olan Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in geleceğe yönelik ne bir amacı ve ne de belirli bir politikası ve tasarısı vardı. Üstelik onun siyasî kavrayışı ve otoritesi de son derece zayıf ve yetersizdi. Bu yüzden o, kolayca Sadeddîn Köpek'in etkisi ve kontrolü altına girivermiştir. Böylece o, iç politikada ilk büyük hatasını, babasının denge politikasını terk ederek, yani Kayır Hanı tasfiye etme kararıyla yapmış oldu. Bu karar, tahta yeni çıkan bir hükümdar için hiç de iyi bir başlangıç olmamıştır. Görüldüğü gibi, bu meşum kararın sonucu, devletin maddeten ve manen büyük bir güç ve itibar kaybetmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu güç ve itibarın da telafisi bir daha mümkün olmamıştır. Daha da kötüsü olayın bu şekilde sonuçlanması, Sadeddîn Köpek'i zayıflatacağı yerde daha da kuvvetlendirmiştir.

3-) İktidar Gücünün Sadeddîn Köpek'in Elinde Tam Bir Zulüm ve Cinayet Aracı Hâline Dönüşmesi

Selçuklu hükümdarlarının âdetine uyan Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, maiyetini ve Sadeddîn Köpek'i de yanına alıp, 1238 yılı kış mevsiminin iki ayını Antalya Kışlağında geçirdi. Bu durum, Sadeddîn Köpek'in çocuk Sultanı tamamen etkisi ve kontrolü altına alabilmesi için iyi bir fırsat oldu. O, talihin önüne çıkardığı bu fırsatı, kendi amacı için çok iyi bir şekilde değerlendirdi. Özellikle Sultan Keyhüsrev'in çocuk yaşta ve aklının yetersiz olması, onun her türlü safsataya inanması ve korkması için büyük bir kolaylık sağlamaktaydı. Bu durumdan yararlanan Sadeddîn Köpek, bir taraftan devlet adamları ve komutanların kötü niyet içinde oldukları tehlikesiyle çocuk Sultanı korkutuyor, diğer taraftan ona, kendisini devlet hizmetine adanmış, millî çıkarları daima göz önünde tutan ve şahsî ihtirası olmayan ideal bir devlet adamı gibi gösteriyordu. Bu yoğun telkinlerin ve propagandanın sonucunda Sadeddîn Köpek, kendisini Sultana, onun tek sadık ve samimi dostu ve danışmanı olduğuna inandırmış ve kabul ettirmiştir.

Sultan, erişilmesi güç yüksek bir makamda oturmaktaydı. Fakat Sultan, diğer devlet adamlarıyla teması kesip Sadeddîn Köpek'i tek ve güvenilir danışman yapmakla kendisine gerçeği ulaştırabilecek yolları, bizzat kendisi kapamış bulunmaktaydı. Artık o, devlet meselelerini, çevresini tamamen kuşatmış olan Sadeddîn Köpek'in gözleriyle görmekte ve ona göre hareket etmekteydi.

Böylece ortaya şöyle bir gerçek çıkmıştır: Vaziyete, yönetme ve hükmetme açısından bakıldığında bütün ülke Sultan Keyhüsrev'in yüksek ve

itiraz kabul etmez otoritesi altında gibi görünüyordu. Fakat gerçekte ise durum tamamen farklıydı. Devleti idare etme güç ve yetkisi yavaş yavaş Sultanın elinden kayıp gitmekte ve bu güç ve yetki Sadeddîn Köpek'in şahsında toplanmaktaydı. Sultan Keyhüsrev'in bu hususta gösterdiği gafleti ve zâfiyeti, aşırı bir sertlik göstererek, pek fazla yadırgamamak ve eleştirmemek gerekir. Çünkü o, kendi gücünün sınırlarını aşan büyük bir görev üstlenmişti.

Bu arada Sultan Keyhüsrev, otoritesini sarsan yanlış bir adım daha attı. Hükmetme ve hükümdarlık sembolü olan yüzüğünü Sadeddîn Köpek'e verme gafletinde bulanarak, kendisini her türlü faaliyette tam yetkili hâle getirerek, onun istediği gibi serbestçe hareket etmesini sağladı. Sadeddîn Köpek'in de istediği bu idi. Zira Sultanın yüzüğü, ona, yapacağı işlerde ve göstereceği faaliyetlerde sağlam bir hukukî temel ve tam bir meşruiyet sağlayacaktı¹⁹. Böylece Sultan, kendisine verebileceği her şeyi istemeden ona vermiş, yani iktidarını onunla paylaşmıştır. Fakat Sultan, böyle davranmakla, yani Sadeddîn Köpek'i olağanüstü yetkilerle donatmak suretiyle hiç kuşkusuz kendi önüne aşılması güç bir engel koymuş olmaktadır. Artık bundan sonra Sadeddîn Köpek, Sultana sormadan ve bilgi vermeden kararlar alacak ve uygulayacaktır. Bunları da, daima tahtın güvenliği ve devletin yararına yaptığını söyleyecektir. Fakat onun asıl gayesi bu değildi. Sadeddîn Köpek'in davranışlarına yön veren gerçek duygu, devletin ve saltanatın güvenliği olmayıp, rakiplerini bertaraf etmek suretiyle devletin ve saltanatın üzerinde tam bir hâkimiyet kurma tutkusudur. Fakat Sadeddîn Köpek'in devletin ve toplumun yararına gibi gösterdiği bütün sebep ve bahaneler, onun asıl niyetini daima peçelemiştir.

a-) Atabey Şemseddîn Altunapa'nın "Siyaset (Ölüm Cezası) Yöntemi"yle Ortadan Kaldırılması

Sadeddîn Köpek'in ektiği fitne tohumları yavaş yavaş büyüüp gelişmeye ve iktidarın gücü de onun elinde tam bir zulüm ve cinayet aracı hâline dönüşmeye başlamıştı. Onun gösterdiği aşırı faaliyetler, özellikle sorumluluk sahibi devlet adamlarını ve komutanları endişe ve dehşet içinde bırakıyordu. Fakat Sadeddîn Köpek'e muhâlefet edenlerin ihtiyatsızlığı, çoğu kere kendilerinin suçlu ve tehlikeli durumlara düşmelerine yol

¹⁹ Türkiye Selçuklu hükümdarları devlet işlerini sadece menşur, ferman ve misaller (*yazılı veya sözlü emir*) vasıtasıyla görmüyorlardı; onlar bazı durumlarda yüzüklerini bir devlet adamına vererek, onu yapılması gereken iş için görevlendiriyorlardı. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, kendisine saltanat yüzüğü verilmiş kişi, özel ve resmî bir işin yapılması için Sultan tarafından memur edilmiş demektir.

açıyordu. Buna rağmen Atabey Şemseddîn Atunapa, Sadeddîn Köpek'in göstermiş olduğu küstahlıklar karşısında kendisini daha fazla tutamadı ve vicdanî sorumluluğu onu derhal harekete geçirdi. O, başta Kemâleddîn Kâmyar olmak üzere sorumluluk sahibi devlet adamlarına ve komutanlara, böylesine büyük bir fitnenin ve tehlikenin derhal önüne geçilmesinin gerekliliğini anlattı. Kâmyar, gidişi tehlikeli görmesine rağmen, aşırı derecede korku içinde olduğu için onun bu uyarısına kulak asmadı; duyarsız ve ilgisiz kaldı²⁰. Hatta onu haklı davasında ve Sadeddîn Köpek'in karşısında yalnız ve yarımsız bıraktı. Öte yandan her yeri kontrol altında tutmuş olan Sadeddîn Köpek'in casusları, Şemseddîn Altunapa'nın sözlerini anında ona ulaştırdılar. Artık Sadeddîn Köpek'in bundan sonraki hedefi, yani yeni kurbanı, Şemseddîn Altunapa idi²¹.

Altunapa, Sadeddîn Köpek'in yaratmış olduğu büyük fitne yangınına söndüreyim derken kıvılcımın kendi üzerine atlamasına sebep oldu: Sadeddîn Köpek, Altunapa'yı sahte senaryolarla affedilmez suçların faili gibi göstererek, onu kısa sürede Sultanın gözünden düşürdü. O, bununla da kalmadı; bir gün Tâceddîn Pervâne'yi de yanına alarak, ansızın Saltanat Dîvânını (Bakanlar Kurulu) bastı. Altunapa, böyle bir baskını ne beklemiş ve ne de bunun için bir tedbir alabilmişti. Yine Sadeddîn Köpek'in elinde, Sultanın fermanı hükmünde olan yüzüğü bulunuyordu. Bu sırada Altunapa Dîvân fermanlarına nişan (emsile) koymakla meşguldü. Sadeddîn Köpek, Dîvân üyelerine Sultanın yüzüğünü gösterdikten sonra Altunapa'yı ak sakalından tutup, oturduğu yerden aşağı çekerek, onu "yatakçı cândârlar"a teslim etti. Cândârlar da Altunapa'yı şehrin dışına götürerek öldürdüler. Dîvânda bulunan diğer devlet adamları ve komutanlar, bu dehşet verici manzarayı korku ve şaşkınlık içinde seyretmekten başka bir şey yapamadılar. Başka bir deyişle onlar olayın dehşeti karşısında âdeta yerlerinde donup kaldılar; ne sözle ve ne de hareketle hiçbir müdahâlede bulunamadılar. Hatta ne o zaman ve ne de daha sonra bu yargısız infazın sebebini bile sormaya cesaret edebildiler²². Yüreklerine düşen büyük korkudan dolayı sessiz ve hareketsiz kaldılar.

²⁰ İbn Bîbî 1956: 470; 1996: II, 25;

²¹ Sadeddîn Köpek'in Kayır Handan sonra ilk hedefi Kemâleddîn Kâmyar idi. Çünkü Kâmyar, onun gözüne Selçuklu devlet adamları arasında en tehlikelisi olarak gözükmekteydi. Fakat Şemseddîn Altunapa'nın birden ortaya çıkan tepkisi, Sadeddîn Köpek'e planını değiştirmek zorunda bırakmıştır (İbn Bîbî 1956: 470). Öte yandan Kemâleddîn Kâmyar'ın son derece dikkatli olması ve olayların başka türlü gelişmesi, onun âkıbetini bir süre geciktirmiştir.

²² İbn Bîbî 1956: 471; 1996: II, 25 vd.; Selçuknâme 2007: 155; Yazıcızâde 2009: 623; Müneccimbaş 2001: II, 82.

b-) Tâceddîn Pervâne'nin Devletin Merkezinden (Dârü'l-Mülk=Konya) Uzaklaştırılması

Görüldüğü gibi, devlet adamları ve komutanlar, Sadeddîn Köpek'in gösterdiği bu vahşet karşısında bir şey yapamadılar. Fakat aradan çok zaman geçmeden onların ruhları, bu âcizliğin ve çaresizliğin verdiği utancın ve acının ağırlığı altında ezilmeye başladı. Özellikle bunlardan vezir Şemseddîn İsfahânî'nin aklı başına geldi; şaşkınlığı, kısa sürede pişmanlığa dönüştü. Korkaklığı da, sonunda yerini cesarete bıraktı. Vezire göre, bütün devlet adamlarının ve komutanların, bu tehlikeli sapıklığa karşı birlikte ve hemen harekete geçmeleri gerekmekteydi. Erdemli devlet adamı bu görevi yerine getirme sorumluluğunu da cesaretle kendi üzerine aldı. Bunun için o, Kemâleddîn Kâmyar ile görüşerek, kendisine “*Sadeddîn Köpek kötü işlere başladı. Eğer onun önünü almazsak, başkaları da bundan zarar görür. Hemen birlikte Sultana gidelim onu bu siyasetten döndürelim*” dediyse de onu ikna edemedi. Korku, insanî erdemlerin en üstünü olan cesaret, vefa, minnet ve sorumluluk duygusunu âdeta ondan alıp götürmüştü. Kâmyar, tıpkı merhum Şemseddîn Atunapa'nın uyarısında olduğu gibi onun bu önemli uyarısına da aldırmadı²³. Daha doğrusu o, Şemseddîn İsfahânî'nin teklifini reddetmekle kalmadı, onun Sultan nezdinde yapmayı düşündüğü teşebbüse de engel oldu.

Kamyar, Sadeddîn Köpek'in gazabından korkuyordu. Bu korkusunda da haklıydı. Kâmyar'a göre, Sadeddîn Köpek'i durdurabilecek tek çare, onu kızdırmamaktı. Fakat Kâmyar'ın Sadeddîn Köpek ile ilişkilerinde son derece dikkatli ve ihtiyatlı davranması, onun kaçınılmaz akıbetini geciktirmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Sadeddîn Köpek, iktidar tutkusunu tatmin edebilmek için âdeta rakip avına çıkmış bulunuyordu. O, bu defa gözlerini, bir süre kendi amacı doğrultusunda kullandığı Tâceddîn Pervâne'nin üzerine çevirdi. Bunun sebebi, Tâceddîn Pervâne'nin onunla yollarını ayırması idi. Daha doğrusu, Pervâne'nin onun dostluğundan ve ittifakından ayrılması, itibarına çok düşkün olan Sadeddîn Köpek'i en duyarlı yerinden vurmuş ve onu yatışma bilmez bir kin ve öç alma duygusu içine itmişti. Bu yüzden o, ittifakından ayrılmakla kendisini küçük düşürmüş olan Pervâne'ye benzer bir bedel ödetmek niyetinde ve düşüncesindeydi.

Sadeddîn Köpek bu defa saldırısını Tâceddîn Pervâne'nin hayatı üzerine değil, morali üzerine yöneltti. Pervâne üzerinde öyle tehdit ve

²³ İbn Bîbî 1956: 471; 1996: II, 26; Selçuknâme 2007: 155 vd.; Yazıcızâde 2009: 624.

baskılarda bulundu ki, kısa sürede devletin merkezini ona zindan etti. Bu tehditler ve baskılar, Tâceddîn Pervâne'nin tasfiye edileceğinin âdeta kaçınılmaz ilanı gibiydi. Çünkü kendisine duyduğu öfke ve kin, Sadeddîn Köpek'in bütün ruhunu sarmış bulunuyordu. Artık Tâceddîn Pervâne, Konya'da kalmayı hayatı için tehlikeli görmeye başladı. Daha doğrusu Konya sarayı, kendisine tehlikeli bir gelecekte başka bir şey vaat etmiyordu. Bundan dolayı o, görevini bırakıp Sultandan izin alarak, ıktâ' bölgesi olan Ankara şehrine çekilmek zorunda kaldı²⁴. Sadeddîn Köpek'in istediği de bu idi.

c-) Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Üvey Annesini ve Kardeşlerini Bertaraf Etmesi

Gıyâseddîn Keyhüsrev, kendisinin de karıştığı menfur bir cinayet sonucunda Türkiye Selçuklu tahtına oturtulmuş bir hükümdar idi. Başka bir deyişle Keyhüsrev'in babasına yaptığı ihanet, ona, ulaşılması güç yüksek bir mevki sağlamıştı. Fakat o, bu makama lâıyk değildi. Onun ürkek ve suçlu ruhu yersiz şüpheler, endişeler ve korkular içinde kıvrılmaktaydı. Çünkü hakkını gasp ettiği üvey kardeşleri *İzzeddîn Kılıç Arslan* ve *Rükneddîn* ile üvey annesi *Adiliyye* Sultan hâlâ hayatta idiler. Onlar, her an muhalif güçlerin odağı hâline gelebilirler ve tahtı için tehlike yaratabilirlerdi. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, muhalif devlet adamları ve komutanlar tarafından kendisi her an alaşağı edilerek, üvey kardeşlerinden biri tahta çıkarılabilir²⁵. Hâl böyle olunca, Sultan Keyhüsrev için iktidarının korunması ve devam ettirilmesi birinci planda gelmekteydi. Bu yüzden o, büyük bir ihtimalle Sadeddîn Köpek'in tavsiyesi üzerine üvey kardeşleriyle üvey annesini tasfiye etmeye karar verdi. Görevin ifasını da, bu hususta son derece usta bir kişi olan Sadeddîn Köpek'in yetenekli ellerine bıraktı. Sadeddîn Köpek, Adiliyye Sultan ile oğullarını Kayseri'deki Keykubâdiye sarayından alıp, Ankara'ya getirdi. Burada Adiliyye Sultanı, eski Türk âdetine uygun olarak yay kirişi ile boğdurmak suretiyle öldürttü²⁶. Onun bu işi burada yapmaktan amacı, hâlâ büyük bir öfke ve kin duyduğu Tâceddîn Pervâne'ye bir kere daha gözdağı vermektir.

²⁴ İbn Bîbî 1956: 471; 1996: II, 26; Selçuknâme 2007: 156; Yazıcızâde 2009: 624.

²⁵ Burada açık ve net olan bir gerçek vardı. O da şu idi: Melik İzzeddîn Kılıç Arslan, babası Alâeddîn Keykubâd'ın seçim ve tercihinin kendisinin üzerine olmasına rağmen, hükümdarlık için kardeşi Keyhüsrev ile bir rekabete ve mücadeleye girmekten kaçınmıştır. Hal böyle olmasına rağmen Sultan Keyhüsrev, kardeşlerinin varlığını yine de kendi iktidarı için tehlikeli görmüştür.

²⁶ İbn Bîbî 1956: 472; 1996: II, 27; Selçuknâme 2007: 156; Yazıcızâde 2009: 624 vd.; Münecimbaşı 2001: II, 83.

Sadeddîn Köpek, melikleri (İzzeddîn Kılıç Arslan ve Rükneddîn) de Uluborlu kalesine götürüp, buraya kapattı. Hayatlarına ise dokunmadı. Melikler, burada bir süre hapis kaldılar. Sultan Keyhüsrev'in, kendisine rakip olarak gördüğü melikleri hemen öldürtmemesinin sebebi neydi? Bunun sebebi, hiç kuşkusuz onun ileride yerini alabilecek oğullarının henüz doğmamış olması idi. Dolayısıyla o, hanedanın geleceğini tehlikeye sokmak istemiyordu. Daha doğrusu Sultan Keyhüsrev, hanedanlarının devamı için kendi hâlefini beklemekteydi. Melikleri ise, kendisine hâlef olarak bırakmak niyetinde ve düşüncesinde değildi. Nitekim aradan çok zaman geçmeden Sultan Keyhüsrev'in ilk oğlu İzzeddîn Keykâvüs dünyaya geldi. Sultan, Keykâvüs'ün atabeyliğine *Üsdâdü'd-dâr*²⁷ *Mübârizeddîn Armağanşâh*'ı tayin etti. Ayrıca Armağanşâh'a, Uluborlu kalesinde tutuklu bulunan üvey kardeşlerini öldürme emrini verdi. İbn Bîbî, bir rivayete göre, Armağanşâh'ın verilen emri yerine getirdiğini, başka bir rivayete göre de melikleri salıverdiğini, onların yerine de iki gulâm öldürerek, Sultanı aldattığını söylemiştir²⁸. Daha doğrusu o, bu hususta ne bir yargıya varabilmiş ve ne de bir tercih yapabilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, İbn Bîbî, bu hususta halk arasında sürdürülen söylentilere kanmış, basit bir araştırma sonucunda kolayca ortaya çıkabilecek gerçeğe sırtını çevirmiştir. Hâlbuki gerçek, Armağanşâh'ın verilen emri derhal yerine getirmesi şeklindedir. Aksi olsaydı, bu meliklerin adlarının ilerideki olaylarda mutlaka zikredilmesi gerekirdi. Çünkü meliklerin adları, bu emirden sonra hiçbir olayda ve yerde bir daha geçmemiştir.

ç-) Tâceddîn Pervâne'nin "Recm (Taşlama) Yöntemi"yle Bertaraf Edilmesi

Sadeddîn Köpek'in entrikalarından duyduğu korku, Tâceddîn Pervâne'yi devletin merkezinde boğulma noktasına getirmişti. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Sadeddîn Köpek'in baskı ve tehditlerine dayanamamış olan Tâceddîn Pervâne, hükümetteki görevinden ayrılarak, gelip Ankara'ya yerleşmişti. Ankara, Tâceddîn Pervâne'ye, Sadeddîn Köpek'in gölgesinden uzak ve onun her zaman elinin ulaşip zararının dokunamayacağı bir güvenlik

²⁷ "Üstâdü'd-dâr", Türkiye Selçuklu Devletinde subay kökenli ve yüksek rütbeli saray görevlilerinden biri olup, bu görevli Abbasî, Harezşâh ve Eyyübî Devletlerinde de vardı. Üstâdü'd-dâr, Selçuklu hanedanına ait bütün özel malların gelirini toplamak ve gerekli yerlere harcamakla görevli idi. Dolayısıyla o, saraydaki mutfak ve şarabhâne gibi hükümdara hizmet veren birimlerin de en büyük amiriydi. Ayrıca o, hanedana ait vakıfların denetim ve gözetiminden de sorumluydu (Uzunçarşılı 1970: 80).

²⁸ İbn Bîbî 1956: 473; 1996: II, 27 vd.; Selçuknâme 2007: 156; Yazıcızâde 2009: 625; Müneccimbaş 2001: 83.

havası bahşeder gibi gözükmekteydi. Fakat bu hayal uzun sürmedi. Sadeddîn Köpek'in intikam tutkusu, Ankara'ya kadar uzanma imkânı buldu. Olayın hikâyesini devrin kaynağı İbn Bîbî şöyle anlatmaktadır:

Selçuklu meliklerini Uluborlu (Uluborgulu) kale²⁹ komutanına teslim edip, gerekli tedbirleri almış olan Sadeddîn Köpek, Konya'ya dönmekteydi. Yolu üzerindeki Akşehir'de kısa bir süre kalarak dinlendi. Bu arada Sadeddîn Köpek'in muhbirleri kendisine “*Tâceddîn Pervâne, Ankara'ya gelince, Harput Melikinin çalgıcı ve şarkıcıları arasından bir cariyeyi satın almadan yatağına aldı*” şeklinde bir haber verdiler³⁰. Sadeddîn Köpek, bu haber üzerine Pervâne'ye olan düşmanlığını tekrar başlattı. Çünkü onun Pervâne'ye karşı duyduğu öfke ve kin, silinmez kara bir leke olarak hâlâ kalbinde durmaktaydı. Üstelik bu öfke ve kin, aradan epey zaman geçmesine rağmen onun kalbinde ne azalmış ve ne de yok olmuştu.

Sadeddîn Köpek, derhal şehrin kadı ve imamlarını huzuruna çağırıp, olay ve isim zikretmeden onlara “*Velinimetinin bir mensubuyla zinada bulunan kimseye şeriata göre ne yapmak gerekir*” diye sordu. Onlar da “*Evli birinin zinada bulunmasının cezası recm, yani taşlama yoluyla ölümdür*” dediler. Böylece Tâceddîn Pervâne'yi bertaraf edebilmek için yeteri kadar sebep ve bahane bulmuş olan Sadeddîn Köpek, bu hususta şehrin kadı ve imamlarından bir fetva alarak, şeytanî bir haz içinde Konya'nın yolunu tuttu. Sadeddîn Köpek, ilk fırsatta bu fetvayı Sultana arz ederek, ona “*Eğer siz cihan padişâhu bu suçta göz yumar, ona müsamaha gösterirseniz, bütün maiyetiniz haddini aşmış efendilerinin ve velinimetlerinin evlerine göz dikerler ve edepsizliği ele alırlar. Bu olaylardan doğacak kötü ad, siz efendimizden başkasının olmaz*” diyerek, kendisini Pervâne'nin cezalandırılması hususunda etkili bir şekilde tahrik ve teşvik etti³¹.

Görüldüğü gibi, Sadeddîn Köpek, Tâceddîn Pervâne'yi bertaraf etme gerekçesini iki temel düşünceye dayandırmıştır. *Bunlardan biri devlet otoritesinin ve toplum ahlâkının korunması, diğeri ise o zaman Müslüman Türk toplumunda hâkim ve geçerli olan şeriat hükümlerine uyulması ve*

²⁹ “Uluborlu”, Türkiye Selçuklu Devletinde Batı Anadolu sınırlarını koruyan ve üç tarafı uçurumlu ve silâh kuvvetiyle düşürülmesi son derece zor olan bir kale idi. Kelimenin kökü olan “bor”, eski Türkçede “süci, şarap ve üzüm suyu” demektir. Eski Türk devletlerinde “halk, ülke, teşkilât ve memuriyetler”, genellikle ikili sisteme göre düzenlenmiştir. Türkler, Anadolu coğrafyasını Türkleştirirken yeni isimlere de bu anlayışlarını yansıtılmışlardır. Meselâ onlar bu kaleye “Uluborlu derken, bu kalenin yakında başka bir yerleşim yerine de “Kiçi (küçük) Borlu” (Keçiborlu) demişlerdir.

³⁰ İbn Bîbî 1956: 473; 1996: II, 28; Selçuknâme 2007: 156 vd.; Yazıcızâde 2009: 626.

³¹ İbn Bîbî 1956: 473; 1996: II, 28; Selçuknâme 2007: 157; Yazıcızâde 2009: 626.

bunun uygulanması idi. Ona göre, Tâceddîn Pervâne'nin cezasız kalması, devlet otoritesini ve toplum ahlâkını derinden zedeleyebilirdi. Çünkü onun bu davranışı, tam bir ahlâkî suç oluşturuyor ve şeriat hükmü gereğince de “*recm yöntemi*”yle ölüm cezasını gerektiriyordu. Eğer Sadeddîn Köpek’de intikam duygusu ile rakibini bertaraf etme fikri olmasaydı, belki onun bu gerekçesine hak vermek veya inanmak mümkün olabilirdi. Fakat o, amansız bir intikam duygusu ile rakip tanımaz bir iktidar tutkusuna kendisini tamamen kaptırılmış bulunuyordu.

Artık Sadeddîn Köpek’in kirli işlerinin ve cinayetlerinin basit bir âleti hâline gelmiş olan Sultan Keyhüsrev, onun telkinlerine kolayca inandı; işin aslını araştırmaya ve öğrenmeye bile gerek görmedi. Sultan, Pervâne’nin şeriat hükümlerine göre cezalandırılması, malının da müsadere edilmesi, yani devlet hazinesine alınması hususunda Sadeddîn Köpek’e yine yüzüğünü ve tuğrası çekilmiş bir ferman (fermanî be tevkî’ resid) vererek, onu bu işte tam yetkili kıldı³².

Olup-bitenden haberi olmayan Tâceddîn Pervâne için artık sonun başlangıcı belli olmuştu. Öte yandan bütün hazırlığını kısa sürede tamamlamış olan Sadeddîn Köpek, bundan sonra hızlı ve kanlı bir şekilde öğ alma yoluna gitti: Bunun için bir müfreze ile kısa sürede (iki veya üç gün) Ankara’ya geldi. Tıpkı bir hükümdar gibi buradaki Saltanat sarayına yerleşti. Başta Tâceddîn Pervâne olmak üzere şehrin sübaşısını, kale komutanını, kadısını, imamlarını ve ileri gelenlerini huzuruna çağırdı. Bunlara Sultan Keyhüsrev’in yüzüğünü gösterip; fermanını okudu. Bunda sonra Tâceddîn Pervâne’yi tutuklayıp, zincire vurdurdu. Tâceddîn Pervâne ise, kendisini savunmak ve kurtarmak için hiçbir gayret göstermedi; kaderine razı oldu. Sadeddîn Köpek, birkaç gün işkence ettirip sorguya çektiler, onun bütün parasını ve gayr-i menkulünü tespit ettirdi. Bunları bir liste hâlinde defterlere kaydettirdi. Sadeddîn Köpek, müsadere işini tamamladıktan sonra Tâceddîn Pervâne’yi şehrin meydanında göğsüne kadar toprağa gömdürtüp, beldenin ayak takımına taşlatmak suretiyle onu öldürttü. Bu, Türkiye Selçuklu tarihinde kayda geçmiş tek “*recm*” olayı idi. Tâceddîn Pervâne bazı yönlerden karakter zâfiyeti ile malul bir devlet adamı olmasına rağmen, başta Arap dili ve fıkıh olmak üzere bütün bilimlerde bilgi sahibi yetenekli bir kişiydi³³.

e-) Hüsâmeddîn Kaymerî, Kemâleddîn Kâmyar ve Celâleddîn Karatay’ın Tasfiye Edilmeleri

³² İbn Bîbî 1956: 474; 1996: II, 28; Selçuknâme 2007: 157; Yazıcızâde 2009: 626.

³³ İbn Bîbî 1956: 474; 1996: II, 28 vd.; Selçuknâme 2007: 157; Yazıcızâde 2009: 626 vd.

Sadeddîn Köpek'in rakip bertaraf etme faaliyeti bu üç devlet adamı ve komutan (Kayır Han, Şemseddîn Altunapa ve Tâceddîn Pervâne) ile sınırlı kalmadı. O, bu defa Beylerbeyi Hüsâmeddîn Kaymerî ile Saltanat Naibi Kemâleddîn Kâmyar'ı hedef aldı. Onları, önce affedilmez suçların ve saygısızlığın faili gibi göstermek suretiyle işe başladı. Yaptığı yoğun propagandalar sonucunda da onları Sultanın gözünden düşürdü. Böylece her ikisi de Sultan tarafından görevinden alındı. Bunlarda Hüsâmeddîn Kaymerî Malatya'ya, Kemâleddîn Kâmyar da Gevâle (Konya) kalesine gönderilerek, hapse konuldu. Bu devlet adamları ve komutanların şahsî malları da müsadere edilerek, devlet hazinesine alındı. Bunlardan Kaymerî'ye imtiyazlı davranıldı. Hayatına dokunulmadığı gibi şahsına özel bir yiyecek tahsisatı bile yapıldı. Fakat Kemâleddîn Kâmyar'ın alın yazısı, tıpkı Kayır Han, Altunapa ve Pervâne'ninki gibi acı oldu; kapatıldığı kalede derhal idam edildi. Bu cezalandırmadan onun ailesi ve akrabaları da nasibini aldılar³⁴.

Kemâleddîn Kâmyar, meslek hayatının ilk yıllarında geçirdiği acı bir tecrübeden³⁵ sonra Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın takdirini ve güvenini kazanmış, “*Beylerbeyi* (Ordu Komutanı=Genel Kurmay Başkanı) ve *Saltanat Naibi*” olarak devlete uzun yıllar hizmet etmiş değerli bir devlet adamıydı. Huy ve karakter olarak yumuşak başlı, düşüncesi demir gibi sağlam, güzel yazı yazmada ve söz söylemede (belagat) usta, şair ruhlu, sabırlı, kararlı, ihtiyatlı, sağduyulu, uzağı gören, sözüne güvenilir ve itibarlı bir insandı. Ayrıca o, güçlü ve iyi bir silâhşordu. Onun yayını kimse geremezdi. “*Yüz men*”³⁶ ağırlığında olan gürzünü kimse yerinden kaldıramaz ve kullanamazdı. Felsefe ve İslâm hukukunda da derin bilgi sahibiydi³⁷. Bütün bu özelliklerine rağmen o, Sadeddîn Köpek'in gazabından kendisini kurtaramamıştır.

Öte yandan Sadeddîn Köpek'in onur kırıcı baskılarına ve tehditlerine daha fazla dayanamayan erdemli devlet adamı *Celâleddîn Karatay*, kendi isteği ile görevinden ayrıлып, bir cami köşesinde inzivaya ve ibadete çekildi³⁸.

³⁴ İbn Bîbî 1956: 478 vd.; 1996: II, 32 vd.; Selçuknâme 2007: 159 vd.; Yazıcızâde 2009: 630-632; Müneccimbaşı 2001: II, 83 vd.

³⁵ Bu acı tecrübe için bkz. Koca 2009: 30 vd.

³⁶ “Men”, üç ile altı kilo arasında değişen eski bir ağırlık ölçüsüdür. Bu duruma göre, Kâmyar'ın gürzü (topuz) 300 veya 600 kilo ağırlığındaydı. Bu, hiç kuşkusuz epeyce abartılmış bir ağırlıktır.

³⁷ İbn Bîbî 1956: 478 vd.; 1996: II, 32 vd.; Selçuknâme 2007: 159 vd.; Yazıcızâde 2009: 630 vd.; Müneccimbaşı 2001: II, 83 vd.

³⁸ İbn Bîbî 1956: 482; 1996: II, 36; Selçuknâme 2007: 161; Yazıcızâde 2009: 635; Müneccimbaşı 2001: II, 84. Celâleddîn Karatay, görevinden ayrılmadan önce Sultanın “Taşhane ve Hassa Hazinesi”nin başında idi. Hükümdarın temizlik işlerini yürüten daireye

Böylece devlet adamları ve komutanların önemli bir kısmı, kendisinden başka büyük görmek istemeyen ve tanımayan Sadeddîn Köpek'in tatmin olmaz iktidar tutkusunun kurbanı olarak harca oldular. Diğerleri de ona boyun eğmek suretiyle kaderlerine razı oldular. Sadeddîn Köpek ise, bütün bunları kendi hesabına elde edilmiş büyük bir başarı olarak görmekte ve değerlendirmekteydi. Çünkü o, kendisine dikensiz bir gül bahçesi yaratmak istemiş ve bu gayesine de birçok kanlı cinayet sonucunda ulaşmış bulunuyordu. Artık hükümet teşkilâtında, onun kendi üstünde ve altında otoritesine karşı çıkabilecek bir güç ve irade kalmamıştır.

f-) Sadeddîn Köpek'in İktidar Gücünü Bir Zaferle Taçlandırmak İstemesi

İktidar tutkusunda ölçü ve sınır tanımayan Sadeddîn Köpek, Sultan Keyhüsrev ile Selçuklu devlet adamları ve komutanları üzerinde kurduğu egemenliği kendisi için yeterli bulmuyordu. Bu egemenliği başkomutan sıfatıyla elde edeceği bir zaferle taçlandırmak istiyordu. Günümüzde olduğu gibi Ortaçağ insanı da, iç politikadan çok dış politikada elde edilen başarıya önem vermekteydi. Hiç kuşkusuz Sadeddîn Köpek böyle bir başarıyla halk arasında şahsına karşı büyük itibar ve sempati toplamış olacaktı. Ayrıca devlet adamlarının ve komutanların gizliden gizliye duydukları kendisinden kurtulma umutlarını da tamamen ortadan kaldıracaktı. Bunun için o, Güney-Doğu Anadolu bölgesi üzerine bir sefer planladı. Onun bundan maksadı, elde edeceği başarıyla Sultanın otoritesini iyice zayıflatmak, buna karşılık kendi gücünü ve kudretini daha da artırıp sağlamlaştırmaktı.

Sadeddîn Köpek, kısa sürede hazırlığını tamamladı. “*Beylerbeyi*” (Emîrî'l-Ümerâ/Melikü'l-Ümerâ) sıfatıyla Türkiye Selçuklu ordusunun başına geçti. Bu orduyla Güney-Doğu Anadolu bölgesine indi. Sınırda, gözüne kestirdiği Sümeysat (Samsat) kalesini kuşattı. Kale savunucuları, birkaç gün direndilerse de sonunda onların iradeleri kırıldı. Onlar, Sadeddîn Köpek'e elçi göndererek, “*hayatlarına, kutsal eşyalarına, mallarına dokunmamak ve istedikleri yere gitmek*” şartıyla kaleyi kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Teklifi memnuniyetle kabul eden Sadeddîn Köpek, onlara isteklerini garanti eden bir belge (sevgend-nâme) gönderdi. Bunun üzerine kale burçlarına Selçuklu bayrağı çekilerek, Sümeysat'ın fethi

taşhâne denmekteydi. Bu dairenin başında bulunan görevliye “Taşdâr” ve onların emirlerinde çalışan hizmetlilere de “taşfî” denmekteydi.

tamamlanmış oldu³⁹. Böylece amacına ulaşmış olan Sadeddîn Köpek, erişilmez ve büyük bir zafer kahramanı edasıyla Konya'ya döndü. Hâlbuki onun elde ettiği olağan üstü değil, sıradan ve normal bir başarıydı.

4-) Emîr Sadeddîn Köpek'in Keyhüsrev'i Devirme ve Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkma Planı

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarına dair verdiğimiz bilgileri burada bir kere daha değerlendirecek olursak, ortaya şöyle bir manzara çıkmaktadır: Sadeddîn Köpek, Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in şahsında itaatkâr ve her şeye boyun eğen bir hükümdar bulmuştur. Bu durumdan yararlanan Sadeddîn Köpek, arka arkaya işlediği cinayetlerle rakiplerini birer birer bertaraf etmiş, geriye kalan bütün devlet adamlarını ve komutanları da korkutup sindirmiştir. Sultan Keyhüsrev'in otoritesi ise, sifıra inmiştir. Bütün devlet teşkilâtı Sadeddîn Köpek'in emri altına girmiştir. Artık o, gücünün ve kudretinin doruk noktasında bulunuyordu. O, bundan böyle gururunu okşayan ya da aşırılıklarını bir marifetmiş gibi öven dalkavuk devlet adamlarının ve komutanlarının işbaşında kalmalarına müsaade ediyordu. Kendisini de, devletin ve Sultan Keyhüsrev'in bakanı ve danışmanı olmaktan çok, âdeta tahtın ve tacın bir ortağı olarak görüyordu. Devlet adamları ve komutanlar arasında ona, muhâlefet etmeye cesaret edebilecek ve haddini bildirecek bir güç yoktu. Daha da kötüsü, devletin başı olarak en büyük sorumluluğa sahip olan Sultan Keyhüsrev'de ise, Sadeddîn Köpek'in gücünü ne ortadan kaldıracılabilecek ne de dizginleyebilecek irade ve cesaret vardı. O, hiçbir şeye karışmadan devleti sadece sembolik olarak temsil etmekte yetiniyor, tamamen dalmış olduğu basit dünya zevki ve eğlencesi içinde gününü gün ediyordu. Devleti idare etme güç ve yetkisini de tamamen Sadeddîn Köpek'in ellerine bırakmış vaziyetteydi. Öte yandan Sadeddîn Köpek'den kurtulmak isteyen devlet adamlarının ve komutanların sayısı her geçen gün artıyordu. Fakat bunlardan hiçbiri harekete geçme ve ona karşı koyma cesaretini kendinde bulamıyordu. Başka bir deyişle onlar, kişiliklerini zedeleyen Sadeddîn Köpek'in davranışları karşısında boyun eğmekten başka bir şey yapamamaktaydılar. Bu durum özellikle devleti ve Sultan Keyhüsrev'in idaresini kaçınılması mümkün olmayan bir felakete doğru süratle sürüklemekteydi.

Görüldüğü gibi, Sadeddîn Köpek, Sultanın çocuk yaşta ve karakterce zayıf olmasından yararlanarak, kendisine güçlü bir mevki yaratmış

³⁹ İbn Bîbî 1956: 476; 1996: II, 30 vd.; Selçuknâme 2007: 158; Yazıcızâde 2009: 28 vd.; Müneccimbaşı 2001: II, 83. Bu sefer sırasında sadece Sümeysat kalesi değil, o çevrede bulunan birkaç kale daha ele geçirildi. Bu kalelerin hepsi Eyyübî meliklerine aitti.

bulunuyordu. Fakat o, kendisi için bunu da yeterli görmüyordu. Çünkü onun iktidar tutkusu, sınır ve ölçü tanımıyordu. Başka bir ifade ile onun iktidar tutkusu hâlâ yükseklerden uçmaya devam ediyordu. Artık o, daha büyük bir hedef olarak gözünü Selçuklu tahtına çevirmiş, bu yüksek mevkie çıkma, yani sultan olma hevesine ve tutkusuna kapılmıştı. Çünkü Sadeddîn Köpek'in gücü, iktidarı değiştirebilecek bir seviyeye ulaşmış bulunuyordu.

Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde tahta ancak hanedan üyeleri çıkabilmekteydi. Ortada, devlet kurmuş ve uzun süre devlet idare etmiş ünlü bir hanedan varken, mevkii ve yeteneği ne kadar yüksek olursa olsun hanedandan olmayan birinin tahta çıkması mümkün gözükmüyordu. Bu hususta Türk egemenlik anlayışı, kesin ve açık bir hükme sahipti. Bu duruma göre Sadeddîn Köpek'in Türkiye Selçuklu tahtına çıkması ve hükümdar olması imkânsızdı. Fakat göz boyama tekniğinde son derece yetenekli ve usta olan Sadeddîn Köpek'in bu sorunu çözmesi, hiç de zor olmadı. O, ispat edilmesi mümkün olmayan ve inanılıp inanılması son derece güç olan bir hikâye ve iddia ile ortaya çıktı. Devrin kaynağı İbn Bîbî'de "*alaylı ve alçaltıcı*" olarak nitelendirilen bu hikâye ve iddia şöyle nakledilmiştir: Sadeddîn Köpek'in annesi *Şehnaz Hanım*, Konya'nın ileri gelen ve saygın ailelerinden birinin kızıydı. Son derece etkili bir güzelliğe sahipti. Keyhüsrev'in büyük babası Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, bir rastlantı sonucu bu kızı görmüş ve âşık olmuştu. Kızın büyük annesi, aracılık ederek, Sultan ile kızı buluşturmuş idi. Bundan sonra arka arkaya devam eden bu buluşmalardan da kız hamile kalmıştı. Bunun üzerine kurnaz büyük anne, kızı, derhal Konya eşrafından birinin oğluyla evlendirerek, olayı kapatmıştı. Kız, evlendirildiğinde iki aylık hamile idi. Damat, bu hilenin farkına varamamıştı. Böylece Sadeddîn Köpek yedi ay sonra dünyaya gelmişti. Şehnaz Hanımın beyi, farkına varmadan Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in oğlunu kendi oğlu gibi büyütmişti. Büyük anne ise, ölmeden az önce bu sırrını torunu Sadeddîn Köpek'e anlatmıştı⁴⁰.

İbn Bîbî'nin anlattığı bu hikâyeye inanılacak olursa, büyük annesi Sadeddîn Köpek'e ailesi ile ilgili bir sır vermiştir. Bu sır, Sadeddîn Köpek'in amacına ulaşabilmesi için iyi bir fırsat olmuştur. Ailesinin adını lekelemekte hiçbir mahsur görmeyen ve hiç çekingen davranmayan Sadeddîn Köpek, bu sırrı açığa vurarak, bundan yararlanma yoluna gitmiştir. Daha açık bir ifade ile söylersek, o bu olayı, kendi davasına haklılık ve meşruiyet kazandırabilmek için kullanmak istemiştir. Fakat onun bu tutumu, hiç

⁴⁰ İbn Bîbî 1956: 475; 1996: II, 29; Selçuknâme 2007: 157; Yazıcızâde 2009: 627.

kuşkusuz ahlâka ve geleneklere uygun olmadığı gibi hoşgörü ile karşılanabilecek bir nitelikte değildi.

Burada hemen belirtelim ki, Sadeddîn Köpek'in ortaya atmış olduğu bu hikâye basit bir dedi-kodu değil; ileride meydana gelmesi muhtemel bir darbenin âdeta ön hazırlığı idi. Daha doğrusu bu uydurma masalın altında alçakça bir hainlik yatmaktaydı. Çünkü Sadeddîn Köpek, bu hikâyeyi yaydıktan sonra kendisinin açıkça Selçuklu ailesine mensup bir hanedan üyesi olduğunu ilan ve iddia etmeye başlamıştır.

Sadeddîn Köpek'in amacına ulaşmak için gösterdiği faaliyetler bununla da sınırlı kalmamıştır: Abbasî halifelerinin bayrakları ve çetirleri siyah hep renkte idi. Türkiye Selçuklu hükümdarları da, Abbasî halifelerine bağlılıklarından ve saygılarından dolayı çetirlerini⁴¹ hep aynı renkte kumaştan imal etmekteydiler. Sadeddîn Köpek, çocuk Sultanı kandırarak, bu rengi maviye çevirtmiştir. Bundan sonra o, halifeye de, "*Selçuklu Sultanı Abbasîlerin bayrağının renginden utandığı için saltanat çetirinin rengini maviye çevirdi*" şeklinde bir haber göndermiştir⁴². Onun bundan maksadı, Sultan Keyhüsrev'i Abbasî hanedanının rakibi ve düşmanı gibi göstererek, onu halifenin gözünden düşürmek ve kendi gayesine de uygun zemin hazırlamaktı. Dolayısıyla onun bu faaliyeti, daha önceden tasarlanmış büyük bir planın parçasıydı.

Sadeddîn Köpek'in küstahça tavırları ve tehditleri, onun Sümeysat'ı fethetmesinden sonra epeyce artarak, haddini aşmıştı. Artık o, geleneklere aykırı olarak Sultanın huzuruna kılıcını çıkarmadan girip çıkmaktaydı⁴³. Papanın elçisi olarak 1245 yılında Moğolistan'a giden Saint Quentin'li Simon'un verdiği bilgiye inanılacak olursa, o, Sultan Keyhüsrev'i boğmak için yanında devamlı bir ip taşımaktaydı⁴⁴. Bu durum, Sultanı hem endişelendiriyor hem de gururuna dokunuyordu. Sadeddîn Köpek'in gücü dizginlenemez veya ortadan kaldırılamazsa, Sultan Keyhüsrev'in hayatı ve tahtı ciddi bir şekilde tehlikeye girmiş bulunuyordu.

⁴¹ "Çetr", Türkçe çadır (çaçır, çaşır, çatır) kelimesinde bozma bir sözdür. Sefer, savaş ve seyrân (gezinti) sırasında hükümdarın başı üzerinde, "çetirdâr" unvanlı bir görevli tarafından tutulan şemsiyeye "çetr" denir. "Çetr", Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü olarak kullanılmıştır. Karahanlı Devletinden itibaren Türk hükümdarlarının çetirleri, Türklerin rengi olan kırmızı renkte idi. Bu özelliğinden dolayı çetr, uzakta bile olsa hemen fark edilirdi. Çetri uzaktan gören, gelenin hükümdar olduğunu hemen anlar ve atından inmek suretiyle saygı duruşuna geçer, hükümdar tam karşısından geçerken de yer kapanırdı. Bu saygı duruşu da, hükümdar oradan geçinceye kadar devam ederdi.

⁴² İbn Bîbî 1956: 475; 1996: II, 29; Selçuknâme 2007: 158; Yazıcızâde 2009: 628.

⁴³ İbn Bîbî 1956: 480; 1996: II, 34; Selçuknâme 2007: 160; Yazıcızâde 2009: 632 vd.

⁴⁴ Simon de Saint Quentin 2006: 52.

Görüldüğü gibi, Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, ona devletin temel direği olarak bakarken, bu kurnaz ve düzençi devlet adamı gizliden gizliye Sultanı devirme ve tahta çıkma planları ve hazırlığı yapmakla meşgul olmuştu. Sultan Keyhüsrev ise, rakip olarak karşısına çıkan bu kişiyi, arka arkaya verdiği tavizlerle bizzat kendisi büyütmüş ve güçlendirmişti. Tarihçi, taviz verenin mi, yoksa taviz alıp bunun sonucundan yararlananın mı sorumlu tutulacağı hususunda daima yanılmıştır. Bu hususta hiç kuşkusuz, taviz alandan çok, taviz veren, yani Sultan Keyhüsrev sorumlu idi. Çünkü otorite, kısa süre bile olsa gâflet, ihmal, zayıflık ve boşluk kabul etmemektedir. Biri gelip bu boşluğu mutlaka doldurmaktaydı. İşte Sadeddîn Köpek de, Sultanın verdiği tavizler sonucunda ortaya çıkmış bir devlet adamıydı.

Sultan Keyhüsrev ise, iş işten geçmiş olarak en tehlikeli düşmanının yakın çevresinde bulunduğunu anladı. Böylece o, kendi eliyle beslemiş olduğu canavar karşısında büyük bir korkuya ve paniğe kapıldı. Başka bir deyişle o, bu ürkütücü tehdit ve tehlike karşısında tereddüt içine düştü. Ne yapacağını bilmiyordu. Sadeddîn Köpek'in tavrı onu şaşkına çevirmişti. Sonunda Alâeddîn Keykubâd'ın bu değersiz oğlunun aklı yavaş yavaş başına gelmeye ve bu tehlikeden nasıl kurtulması gerektiğini düşünmeye başladı⁴⁵. Fakat Sadeddîn Köpek'in gücü küçümsenecek nitelikte değildi. Devletin bütün idarî mekanizması onun elindeydi. Üstelik o, davasından ve amacından da vazgeçmeyecek kadar kararlı ve azimliydi. Amacına ulaşmak üzereydi. Bunun için o, devlete el koyacağı en uygun zamanı ve fırsatı sabırsızlıkla beklemekteydi. Fakat bu son başarı, ona nasip olmayacaktır.

5. Sadeddîn Köpek'in Bertaraf Edilmesi

Sadeddîn Köpek'in ihaneti, Selçuklu sarayının üzerine âdeta ilâhî bir ceza gibi çökmüş bulunuyordu. Bu lanet, Sultanı tatlı eğlencesinden alıkoymuş ve dünyasını karartmıştı. Bu yüzden Sultan, hayatını ve tahtını tehdit eden bu tehlike üzerine ciddiyetle eğilmek zorunda kaldı. Fakat o, Sadeddîn Köpek'i ne görevinden alabilecek iradeye ne de onu ortadan kaldıracak cesarete sahipti. Fakat bir kimse, zayıf ve korkak karakterli bile olsa, hayatı tehlikeye düştüğü zaman, zekâsı ve cesareti son derece artar. İşte Keyhüsrev'in Sadeddîn Köpek karşısında tutumu böyle oldu.

Sultan Keyhüsrev, Sadeddîn Köpek'in hayatını ve iktidarını tehdit edici tavrı karşısında son derece sinirlendi ise de, gerekli adımı atamadı, yani onu meşru bir yöntemle görevden alamadı. Buna rağmen onun Sadeddîn

⁴⁵ İbn Bîbî 1956: 480; 1996: II, 33 vd.; Selçuknâme 2007: 160; Yazıcızâde 2009: 632.

Köpek'i bertaraf etmesi hiç de zor olmadı. Çünkü bir zamanlar kendisini baba ve devlet adamları katili yapan cinayetler, Sultan Keyhüsrev'e ondan nasıl kurtulabileceğini öğretmiş bulunuyordu.

İktidar ve şöhret tutkusuyula dopdolu olanlar, hiçbir ahlâkî kural ve engel tanımazlar. Onlar, talihin önlerine çıkardığı imkânları ve fırsatları kendi amaçları için sonuna kadar kullanmakta hiçbir mahsur görmezler. Dolayısıyla onlar, bütün güçlerinin yutulacağı uçurumun kenarına gelmiş olduklarını da hiçbir zaman fark edemezler. İşte Sadeddîn Köpek'in sonu da böyle olmuştur. Bu olayın hikâyesini, devrin kaynağı İbn Bîbî şöyle anlatmıştır:

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Sadeddîn Köpek'i bertaraf etmek için kararını verdi. Bunu uygulamak için de en uygun yer olarak Beyşehir gölünün kenarındaki Kubâdâbâd sarayını seçti. Sultan Keyhüsrev, 1238 yılının sonbaharında başta Sadeddîn Köpek olmak üzere maiyetini yanına alarak Kubâdâbâd sarayına geldi. Sultan Keyhüsrev, burada has adamlarından birine (gulâm-ı has) konuyu açarak, içinde bulunduğu tehlikeyi ona anlattı. Bundan sonra onun gizlice Sivas şehrine gidip şehrin sübaşısı *Hüsâmeddîn Karaca*'ya durumu anlatmasını ve Karaca'nın da derhal Kubâdâbâd'a gelmesini buyurdu. Sultan Keyhüsrev'in adamı görevini başarıyla tamamladı; Hüsâmeddîn Karaca aynı gizlilik içinde ve kısa sürede Kubâdâbâd'a geldi⁴⁶.

Sivas sübaşısı Hüsâmeddîn Karaca, Sadeddîn Köpek'in Selçuklu devlet adamları ve komutanları arasında çekindiği ve korktuğu tek komutandı. Buna rağmen o, böyle ansızın gelişinden dolayı Sadeddîn Köpek'i şüphelendirmek istemiyordu. Geldiğini gizlice Sultana bildirip, önce Sadeddîn Köpek'in konağına gitti. Sadeddîn Köpek, "*Cihan padişâhını mı görmeye geldin?*" diye sorunca, o, "*Sizin izninizi almadan ben nasıl Sultanın huzuruna çıkabilirim ve kendimi onun yakını sayabilirim. Kendim için sığınacak ve yardım istenecek makam olarak sizin makamınızı görüyorum*" şeklinde kulağa hoş gelen ve onun gururunu ve itibarını yükselten sözlerle, şüphelerini dağıttı. Sultan ile görüşme isteğini de, onun uygun bulacağı bir zamana bıraktı⁴⁷.

Hüsâmeddîn Karaca, Sadeddîn Köpek'in güvenini daha da pekiştirmek için birkaç gün onun yemeğine ve eğlence meclisine katıldı. Bu arada Sadeddîn Köpek, Karaca Beye iyice güvenmiş olmalı ki, onu bir gün

⁴⁶ İbn Bîbî 1956: 480; 1996: II, 33 vd.; Selçuknâme 2007: 160; Yazıcızâde 2009: 633.

⁴⁷ İbn Bîbî 1956: 480; 1996: II, 34; Selçuknâme 2007: 160; Yazıcızâde 2009: 633.

Sultanın huzuruna çıkardı. Sultan Keyhüsrev, Karaca Bey ile gizlice görüşüp, onunla Sadeddîn Köpek'i bertaraf etme planını yaptı. Bu plana göre, Sultan Keyhüsrev, sarayda birkaç gün Sadeddîn Köpek ve Hüsâmeddîn Karaca'nın da katılacağı ziyafetler ve eğlence meclisleri (bezm) düzenleyecekti. Böylece Sadeddîn Köpek'in şüpheleri tamamen dağıtılıp, güveni kazanılacaktı. Son ziyafet ve eğlence meclisinden çıkarken Sadeddîn Köpek, Karaca Bey ve adamları tarafından bertaraf edilecekti. Bu plan iyi bir şekilde uygulandı. Sadeddîn Köpek hiçbir şeyden şüphelenmedi. Hüsâmeddîn Karaca, daha önce planlandığı gibi son ziyafette ve eğlence meclisinde def-i hacette bulunmak bahanesiyle Sultandan izin alıp dışarı çıktı. Sofada, yani kapının önünde elinde sopa ile yerini aldı. Bir süre sonra da Sultanın huzurundan Sadeddîn Köpek ayrıldı. Karaca Bey, birden Sadeddîn Köpek'in karşısına çıkarak, elindeki sopayı onun kafasına kuvvetlice vurdu. Fakat sopa onun kafasına değil, yüzünü sıyrarak omzuna isabet etti. Darbenin etkisiyle afallayan ve yüzü kan içinde kalan Sadeddîn Köpek, birden kendisini toparlayıp, sarayın içinde kaçmaya başladı. Karaca Beyin yanında bulunan Emîr-i Alem Togan, kılıcını çekip, Sadeddîn Köpek'in peşine düştü. Sadeddîn Köpek, can korkusuyla kendisini sarayın şarabhânesine⁴⁸ attı. Fena halde yaralanmış olan Sadeddîn Köpek, burada Karaca ve Togan beyler henüz kendisine yetişmeden şarabhâne görevlileri tarafından bıçak, kılıç ve gürzle paramparça edilerek öldürüldü⁴⁹. Böylece onun bütün tasarıları da kendisinin bertaraf edilmesiyle göçüp gitti.

Sadeddîn Köpek'in bertaraf edilmesi, hem Sultanı hem de devlet adamlarını korkunç bir kâbustan kurtardı. Böylece rahat bir nefes alan Sultan Keyhüsrev, görenler ibret alsın ve zararı dokundukları kişilerin yakınlarının da kalpleri soğusun diye onun cesedinin demir bir kafese konup, yüksekçe bir yere asılmasını emretti. Sultanın bu emri derhal yerine getirildi⁵⁰.

Sadeddîn Köpek'in cesedinin bir kafeste ve yüksekçe bir yerde halka teşhir edilmesiyle, onun Sultan I. Alâeddîn Keykubâd döneminde müsebbibi olduğu acı bir olay hatırlandı. İlâhî cezanın âdeta bir ibret levhası olan bu olay şöyle cereyan etmiştir: Vaktiyle Kubâdâbâd sarayının malî işlerinden sorumlu (müşrif) Kemâl adında bir görevlisi vardı. Alâeddîn Keykubâd, Sadeddîn Köpek'in gammazlaması sonucunda Kemâl'i burada idam ettirmişti. Cesedini de demir kafese koydurarak, yüksekçe bir yere astırmıştı.

⁴⁸ Ortaçağ Türk devletlerinde hükümdarların içki ve meşrubatının hazırlandığı ve korunduğu daireye "şarabhâne", bu dairenin başında bulunan görevliye de "Şarabdâr" denmekteydi.

⁴⁹ İbn Bîbî 1956: 481; 1996: II, 34 vd.; Selçuknâme 2007: 161; Yazıcızâde 2009: 633 vd.; Müneccimbaşı 2001: II, 84

⁵⁰ İbn Bîbî 1956: 482; 1996: II, 35; Selçuknâme 2007: 161; Yazıcızâde 2009: 634.

Fakat Sultan, daha sonra yaptığına pişman olmuştu. Kemâl'in yakınları, cesedi kafesten indirip defnetmek için Sultana yalvarıp yakardılarsa da o bunu kabul etmemişti. Sultan onlara, “*Onun ölümüne sebep olan kimse, burada asılıncaya kadar bu ceset yerinde kalacaktır*” demişti. Şimdi âdetâta Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın kehaneti gerçek olmuş, Kemâl'in ölümüne sebep olan Sadeddîn Köpek burada asılmıştır. Kemâl'in akrabalarına da onun cesedinin yerinden alma ve defnetme izni verilmiştir⁵¹.

Bu arada Sadeddîn Köpek'in cesedinin içinde bulunduğu kafes ile ilgili de son derece sürpriz ve ilginç bir olay meydana geldi. O da şu idi: Halktan bazı kimseler, bu dehşet verici kişinin cesedini görmek için grup grup Kubâdâbâd sarayına geliyordu. Bir gün ansızın kafesi tutan zincir koptu ve kafes yere düştü. Onun cesedini görmek için gelenlerden biri bu kafesin altında kalıp, ezilerek öldü. Bu meşum olayı duyan Sultan Keyhüsrev, “*Onun kötü ruhu, öteki dünyaya gitmesine rağmen, âdetâta kötülüğe doymamış gibi zaman zaman bu dünyaya dönüyor ve kötülük yapmaya devam ediyor*” diyerek⁵², kendisinin eski cinayet ortağı olan bu kişi hakkında son derece doğru ve isabetli bir değerlendirmede bulundu.

Sultan Keyhüsrev, Sadeddîn Köpek'ten kurtulduktan sonra, Sivas sübaşısı Hüsâmeddîn Karaca'yı, cesaretinden, bağlılığından, vefalı oluşundan ve fedakârlığından dolayı yakın çevresi içine alarak, yani onu “*Emîr-i Cândâr*”lık⁵³ görevine getirmek suretiyle ödüllendirdi. Bundan sonra Sultan Keyhüsrev, Sadeddîn Köpek olayından aldığı ders ile bazı yeni düzenlemeler ve tayinler yaptı: Vaktiyle Sadeddîn Köpek'in davranışlarına dayanamayıp bir cami köşesinde inzivaya ve ibadete çekilmiş olan erdemli devlet adamı Celâleddîn Karatay'ı tekrar göreve çağırarak gönlünü aldı ve onu “*Taşhâne ve Hassa Hazinesi*”nin başına getirdi. Vezirlik görevine ise, Mühezzibeddîn Ali'yi tayin etti. Kemâleddîn Kâmyar'dan boşalmış olan Saltanat Naibliğini de Şemseddîn İsfahânî'ye verdi. Sadeddîn Köpek'ten boşalan “Pervâneçilik” makamına da Veliyeddîn Tercümân'ı oturttu. Dîvân tercümanlığına ise, İbn Bîbî'nin babası Meceddeddîn Muhammed el-Ca'feri atadı⁵⁴.

Böylece Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Sadeddîn Köpek meselesini halledip, yaptığı yeni tayin ve düzenlemelerle devleti istikrara ve huzura

⁵¹ İbn Bîbî 1956: 482; 1996: II, 35 vd.; Selçuknâme 2007: 161; Yazıcızâde 2009: 634 vd.

⁵² İbn Bîbî 1956: 482; 1996: II, 36; Selçuknâme 2007: 161.

⁵³ Hükümdarı ve sarayını korumakla görevli muhafızlara cândâr, bu muhafızların komutanı da “emîr-i cândâr” unvanı ile anılıyordu.

⁵⁴ İbn Bîbî 1956: 482; 1996: II, 36; Selçuknâme 2007: 161 vd.; Yazıcızâde 2009: 635. Müneccimbaşı, Sultanın Celâleddîn Karatay'ı Atabey olarak atadığını söylemiştir.

kavuşturmuş olmanın verdiği mutluluk içinde Konya'ya döndü. Sultan bu mutluluğunu, Gürcü kraliçesi Rosudan'ın kızı ile ikinci evliliğini yaparak⁵⁵, daha da artırdı. Böylece Sultan Keyhüsrev için bütün felaketler sona ermiş ve yeni bir dönem açılmış gibiydi. Artık o, Sadeddîn Köpek yüzünden bir ara terk etmek zorunda kaldığı tatlı eğlencelerine ve gaflet uykusuna rahatça dönebilirdi. Fakat durum Sultan Keyhüsrev'in düşündüğü ve sandığı gibi değildi. Bundan sonra, Sadeddîn Köpek'in devlet hayatında yaptığı tahribatın etkileri birer birer ortaya çıkacak, tekrar Sultanın hayatını karartacaktır.

6-) Sadeddîn Köpek'in Karakteri

Sadeddîn Köpek'in hayatı ve faaliyetleri, hiçbir zaman derin ve ciddi bir araştırma konusu yapılmamıştır. O, Türkiye Selçuklu tarihinde, iki sene süren kanlı ve dehşet verici bir dönem yaratmıştır. Daha da kötüsü, onun Selçuklu idaresi üzerinde yapmış olduğu tahribatın etkileri, bir daha giderilememiş, devleti ve ülkeyi felakete sürüklemiştir.

Selçuklu devrinin en ayrıntılı kaynağı İbn Bîbî Sadeddîn Köpek'in milliyeti hakkında bir şey söylememiştir. O, köken olarak büyük ihtimalle Türk değildi. O halde Sadeddîn Köpek, devşirme yoluyla saraya alınarak, gulâmhâne adı verilen askerî okulda, Türk-İslâm terbiye ve eğitimiyle yetiştirilmiş, ordu kademelerinde de emîrliğe kadar yükseltilmiş bir kişiydi. Onun özellikle ikinci adı (Köpek) bize kökenini göstermektedir. Çünkü gulâm olacak devşirme çocuklara, genellikle gulâmlık özellikleriyle ilgili bir isim verilir. Bu duruma göre, onun "*Köpek*" ismi "*hakaret, horlama ve küçümseme*" gibi anlamlara değil, "*itaat, bağlılık, içtenlikle hizmet etme ve vefalı olma*" gibi anlamlara gelmektedir. Eğer bu isim, onun için birinci anlamda, yani tahkîr ve tezyîf anlamında kullanılmış olsaydı, Sadeddîn Köpek'in yaptırmış olduğu "*Zazadin*"⁵⁶ Hanı'nın kitabesinde Köpek adının zikredilmemesi gerekirdi. Öyle anlaşılıyor ki, Sadeddîn Köpek bu addan utanıp rahatsız olmadığı gibi, onu öğünerek kullanmıştır⁵⁷.

Kaynaklar, Sadeddîn Köpek'in taşımış olduğu unvanlar ile üstlenmiş olduğu görevler hakkında da açık ve kesin bir bilgi vermemiştir. Bazı tarihçiler, hiçbir delil göstermeden onun Türkiye Selçuklu tarihinde oynadığı

⁵⁵ Bu evlilik, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd zamanında kararlaştırılmıştır.

⁵⁶ Rumlar, Sadeddîn adını "*Zazadin*" şeklinde söyleyebilmişlerdir. Dolayısıyla Sadeddîn Köpek'in yaptırmış olduğu hanın adı, günümüze kadar Rumları söylediği şekilde gelmiştir.

⁵⁷ Farsça kaynaklarda "*Köpek*" adı, "*k.p.k*" (کپک) harfleriyle yazılmıştır. Hâlbuki Bu kelimenin "*k.p.k*" değil, "*k.v.p.k*" (کوپک) harfleriyle yazılması gerekirdi. Bu duruma göre, bu kelime "*kepek*" şeklinde de okunabilir.

role bakarak, Sultan Keyhüsrev'in veziri (sahib) olduğunu söylemişlerdir. Devrin kaynağı İbn Bîbî, onun için sadece “*Emîr, Saltanat Naibi, Melikü'l-Ümerâ* (Beylerbeyi) ve *Pervâne*” gibi unvanlar kullanmıştır. Burada hemen belirtelim ki, İbn Bîbî vasıtasıyla onun hiçbir zaman vezir olmadığını kesin olarak biliyoruz. Diğer unvanlara gelince, Sadeddîn Köpek, Sultan Alâeddîn Keykubâd devrinde (1220-1237), kayda değer bir başarısı olmayan bir “Emîr”di. Yine onun Sultan Keyhüsrev'in saltanatının ilk zamanlarında (1237) unvan ve görevinin ne olduğu hakkında kesin bir yargıya varmak güçtür. Öyle anlaşılıyor ki, Sadeddîn Köpek, 1238 yılında, önce Saltanat Naibliğine, sonra da Pervâne (Pervâneğî=Pervâncilik) görevine getirilmiştir. Melikü'l-Ümerâ unvanı da, onun Sümeysat'ın fethinde Selçuklu ordusuna komuta etmiş olmasından dolayı kullanılmıştır⁵⁸.

Burada akla gelen soru şudur: Sadeddîn Köpek, gösterdiği faaliyetleri ve başta Sultan Keyhüsrev olmak üzere bütün devlet adamları ve komutanlar üzerinde kurduğu egemenliği hangi unvan ve güce dayanarak gerçekleştirmiştir? Bu sorunun cevabı hemen hemen açık ve kesindir: Sadeddîn Köpek'in kendi amaçları için elde ettiği başarı herhangi bir unvana ve makama dayanmıyordu. Onu başarıya ulaştıran tek sebep, Sultanın çocuk yaşta ve otorite zâfiyeti içinde bulunması ile kendi zekâsı, kurnazlığı ve yetenekleri idi.

Sadeddîn Köpek'in karakterinin başka özellikleri de vardı: Kendisini beğenmişlik ve karşısındakini küçük görme, onun en belirgin özelliği idi. O, devlet adamlarına ve komutanlara karşı daima yüksekte bakan kibirli bir tavır içinde olmuştur. Kendisini, bütün devlet adamları ve komutanların üzerinde hâkim bir güç ve kudret olarak görmüştür. Rakip ve düşmanlarına karşı da daima müsamahasız ve acımasız olmuştur. Onlarla mücadele ederken hiçbir esneklik göstermemiştir. Başka bir deyişle o, devlet adamları ve komutanlar üzerinde devamlı bir korku ve ümitsizlik yaratabilmek için hiçbir zaman aman ve müsamaha tanımamıştır. Adı bile rakip ve düşmanlarını korkutmaya yetmiştir. Buna karşılık o, harem mensuplarına, kendi adamlarına ve dostlarına daima lütüfkâr, şefkatli ve koruyucu olmuştur.

Sadeddîn Köpek'in, âdeta bir hükümdar gibi hüküm sürdüğü iki yıl içinde rakiplerini bertaraf etmekten, korkutmaktan ve sindirmekten başka dikkate değer bir başarısı yoktur. Onun devlet için tek olumlu başarısı Sümeysat'ı almış olmasıydı.

⁵⁸ İbn Bîbî 1956: 470, 476, 480; 1996: II, 25, 30, 34; Kaymaz 2009: 50 vd.

Sadeddîn Köpek'in şahsiyeti gibi, devlet adamı olarak gösterdiği faaliyetler de büyük çelişkilerle doluydu. Görünürde onun gösterişe, dünya zevklerine, mal ve servete karşı pek düşkünlüğü yoktu. O, kendisini, adaletin en yüce hakemi ve yargıcı olarak görmekteydi. Onun halka karşı tutumu, genellikle ılımlılık ve adalet temeline dayanmaktaydı. Gittiği her yerde, halkın en fakir ve en güçsüzleriyle konuşur, onların istek ve şikâyetlerini sabırla dinler, ihtiyaçlarını cömertçe karşılar, suçluları da rütbe ve makamlarına bakmadan ibret olacak bir şekilde cezalandırırdı⁵⁹.

Sadeddîn Köpek zamanında Türkiye Selçuklu ordusunda tam bir düzen ve disiplin hâkim olmuştur. Özellikle ıktâ' sahipleri (mukta), hiçbir şekilde halktan belirlenmiş verginin dışında "bir tavuk kanadı" dahi istemeye cesaret edememişlerdir. Öte yandan o, ordu mensuplarının kayıp eşyalarını ve mallarını toplamak ve sahiplerine vermek için özel görevliler tayin etmiştir. Halkın zayıf ve düşkün kesimi de, onun zamanında rahat, huzur ve güven içinde yaşamıştır⁶⁰.

KAYNAKLAR

- ANONİM SELÇUK-NÂME (1952), Târîh-i Âl-i Selçûk der Anadolu, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, III, yay. Ve çvr. F. N. Uzluk, Ankara.
- ARIK, Feda Şamil (1999), Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katl, Belleten, LXIII, S. 236, s. 43-93
- EBU'L-FEREC (1950), Ebû'l-Ferec Tarihi, II, çvr. Ö. R. Doğrul, TTK, Ankara.
- FAHRNER, Rudolf (1957) Alaeddin Keykubad, Robert Boehringer eine Freundesgabe, s. 193-230, Tübingen.
- İBN BÎBÎ (1956, 1996), el-Evâmîrû'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye, TTK, Ankara.
- İBN BÎBÎ (2007), Selçuknâme (muhtasar İbn Bîbî), çvr. M. H. Yınanç, Ankara.
- KAYMAZ, Nejat (1970), Pervâne Mu'înü'n-ddîn Süleyman, Ankara.

⁵⁹ İbn Bîbî 1956: 477 vd.; 1996: II, 31; Selçuknâme 2007: 158 vd.; Yazıcızâde 2009: 629 vd. Sadeddîn Köpek'in adaletine ve hoşgörüsü tanımayan sert tutumuna dair garip hikâyeler anlatılmıştır. Bunlardan biri de şudur: Bir sefer sırasında Selçuklu askerlerinden birinin yük devesi, bir çiftçinin ekin tarlasına girmiş ve bir hayli zarar vermişti. Çiftçi, bu deveyi Sadeddîn Köpek'in huzuruna getirip, sahibinin cezalandırılmasını ve zararının karşılanmasını istedi. Deve ordugâhta gezdirilip sahibi arandıysa da, korkusundan kimse ona sahip çıkmadı. Bunun üzerine Sadeddîn Köpek, cezadan kimsenin kurtulamayacağını göstermek için devenin bir ağaca asılmasını emretti.

⁶⁰ İbn Bîbî 1956: 477 vd.; 1996: II, 31; Selçuknâme 2007: 159; Yazıcızâde 2009: 630.

Sultan I. Alâeddîn Keykubâd' dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü

KAYMAZ, Nejat (2009), Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri, Ankara.

KOCA, Salim (2003), Türkiye Selçukluları Tarihi, Çorum.

KOCA, Salim (2010), Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Zehirlenmesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 27, s. 347-369.

MÜNECCİMBAŞI (2001), Câmîü'd-Düvel, yay. ve çvr. A. Öngül, II, İzmir.

SİMON de SAİNT QUENTİN (2006), Tatarlar ve Anadolu, Antalya.

TURAN, Osman (1971), Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul.

UYUMAZ, Emine (2003), Sultan I.Alâeddin Keykubâd Devri, Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi,TTK, Ankara.

YAZICIZÂDE (1902), Tevârih-i Âl-i Selçûk, muhtasar İbn Bîbî'nin Osm. çvr., Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure, IV, yay. Th. Houtsma, Leiden.

YAZICIZÂDE Ali (2009), Tevârih-i Âl-i Selçuk, haz. A. Bakır, İstanbul.